https://doi.org/10.26682/hjuod.2020.23.1.20

گوڤارا زانكويا دهوك، پەربەندا:23، ژمارە:1، (زانستێن مروڤايەتى وكومەلناسى)، بپ 307-358، 2020

كردەيا گەفكرنێ د زمانێ هۆزانێدا

ديوانا باغێ كوردا وەك نموونە

شێرزاد سەبرى عەلى و لقمان فەريق سلێمان

پشكا زمانێ كوردى،كۆليژا پەروەردا بنيات، زانكۆيا دهوك، هەرێما كوردستانێ–عێراق

((مێژوويا وەرگرتنا ڤەكولينێ: 5 گولان، 2020، مێژوويا رەزامەنديا بەلاڤكرنێ: 7 خزيران، 2020))

پوختە

گەفكرن كردەيەكا گرنگە ژ كردەيێن ئاخڤتنێ و پاراپتر ئەڤ كردەيە ل دەمێ تۆرەبوونێ بكاردهێت وەكو كارڤەدانەكا ژلايێ ئاخڤتنكەريڤە. ئەڤ ڤەكۆلينە ب ناڤونيشان(كردەيا گەفكرنێ د زمانێ هۆزانێدا–ديوانا باغێ كوردا وەك نموونە)، كو تێدا هەول هاتييە دان جۆرێن گەفكرنێ ل دويڤ ديتنێن(فريزەر و كاوى، هاليداى) ل سەر ديوانا باغێ كوردا يا (نالبەند)ى بهێتە پراكتيكرن و رێژەيا بكارهينانا هەر جۆرەكێ بكارهاتى هاتييە دەستنيشانكرن. ئارمانجا سەرەكييا ئەڤێ ڤەكۆلينێ هەر ئەو بوويە، كو رێژەيا سەدييا هەر جۆرەكێ گەفكرنێ يێن ڤەكۆلين ل دويڤ چووى د ئەڤێ ديوانێدا بهێتە دەستنيشانكرن. ئەڤ ژبلى پێشەكى و ئەنجامان ژ دوو پشكان پێكدهێت. پشكا ئێكێ جەختێ ب گشتێ بەحسێ كردەيا ئاخفتنێ يا گەفكرنێ دكەت، ل گەل هندەك كردەيێن دى يێن ئاخڤتنێ يێ پەيوەندى ب گەفكرنێڤە هەين. وەكو(هۆشداريكرن، پەيماندان). پشكا دووێ يا تايبەتە ب پراكتيكرنا جۆرێن گەفكرنێ ل سەر زمانێ هۆزانێ يا ديوانا باغێ كوردا يا هۆزانڤان(ئەحمەدێ نالبەند).

پەيڤێن كليلدار: كردەيا گەفكرنێ، سزادانا جەستەيى، سزادانا دەروونى، سنووورداكرنا رەفتارى، گەفكرنا ڤالا، گەفكرنا رژد، زمانێ هۆزانى.

پێشەكى

1–ناڤونيشانێ ڤەكۆلينێ:

ئەڤ ڤەكۆلينە ب ناڤونيشان(كردەيا گەفكرنێ د زمانێ هۆزانێدا – ديوانا باغێ كوردا وەك نموونە) كو تێدا هەول هاتييە دان بەحسێ تێگەهێ كردەيا گەفكرنێ ب گشتى هاتييە كرن، پاشى پراكتيكرنا جۆرێن گەفكرنێ يێن زانايان دەستنيشانكرين ل سەر ديوانا (باغێ كوردا) يا (نالبەند)ى هاتييە ئەنجامدان.

2–رێبازا ڤەكۆلينێ:

ئەڤ ڤەكۆلينە ل دويڤ رێبازا وەسفى شيكارى هاتييە ئەنجامدان و پراكتيكرنا ڤەكۆلينێ ل دويڤ مودێلا هەر سێ زانا (فريزەر و كاوى، هاليداى)ى هاتييە ئەنجامدان و بۆ دياركرنا ئەنجامان ژى پەنا بۆ شێوازێ ئامارى هاتييە برن.

Sherzad.ali@uod.ac, bayarnageb@gmail.com

3-گرنگییا ڤەکۆلینێ:

گرنگییا ڤەکۆلینێ د ئەڤان خالێن ل خوارێدایە:

أ-گرنگییا ئەڤێ ڤەکۆلینێ د هندێدایە، کو هەول هاتییە دان بەحسێ کەفکرنێ د چارچۆڤێ واتاسازییێدا بهێتە بەحسکرن، داکو ژ بیاڤێ دەروونناسی و بیاڤێن دی بهێتە جوداکرن.

ب-گرنگییەکا دییا ئەڤی بابەتی د ئەوێ چەندایە، کو ئەڤ بابەتە بەردەوام و ڕۆژانە د ئاخفتنا مە دهێتە بکارهینان. زێدەباری هندێ د ناڤ بەرهەمێ ئەدەبی ژیدا هەیە.

ج-ل دویڤ زانیارییێن مە هەتا نهۆ چ ڤەکۆلین ل سەر(کردەیا گەفکرنێ) د زمانێ کوردیدا نەهاتینە نڤیسین.

4-هۆکارێن لۆجیکییێن ئەنجامدانا ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە هەولددەت گەفکرنێ ل دویڤ جۆرێن گەفکرنێ شرۆڤەبکەت، داکو ئەنجامدانا ڤەکۆلینێ د پۆخت و ورد بن.

5-شێواز و کەرەستێ ڤەکۆلینێ:

د ئەڤێ ڤەکۆلینێدا د پشکا تیۆری یا ئێکێدا نموونە ژ زاردەڤێ خەلکێ دەڤۆکا دهۆکێ هاتینە وەرگرتن و بۆ پشکا دووێ پراکتیکرن ل سەر دیوانا (باغێ کوردا) یا هۆزانڤانێ کورد(ئەحمەدێ نالبەند) ب هەر(5)بەرگێن ئەوێڤە هاتییە ئەنجامدان.

6-گریمانا ڤەکۆلینێ:

هەمی جۆرێن گەفکرنێ یێن زانایان بەحسکرین د دیوانا (باغێ کوردا) یا (ئەحمەدێ نالبەند)یدا هەنە.

7-پرسیارێن ڤەکۆلینێ:

ڤەکۆلین هەولددەت بەرسڤێ ل سەر ئەڤان خالێن ل خوارێ بدەت:

أ-ئەرێ هەر (5)جۆرێن گەفکرنێ ئەوێن ڤەکۆلین ل دویڤ دچیت، د دیوانا(نالبەند)یدا هەنە؟

ب-کیژ جۆر ژ ئەوان جۆرێن گەفکرنێ ئەوێن ڤەکۆلین ل دویڤ دچیت، ب پترترین ڕێژە د دیوانا(نالبەند)یدا هاتییە بکارهینان؟ بۆچی؟

ج- کیژ جۆر ژ ئەوان جۆرێن گەفکرنێ ئەوێن ڤەکۆلین ل دویڤ دچیت، ب کێمترین ڕێژە د دیوانا(نالبەند)یدا هاتییە بکارهینان ؟بۆچی؟

د-ڕێژەیا بکارهینانا هەر جۆرەکێ گەفکرنەکا ڤەکۆلین ل دویڤ دچیت، د یوانا(نالبەند)یدا چەندە؟

8-پشکێن ڤەکۆلینێ:

ئەڤ ڤەکۆلینە ژ بلی پێشەکی و ئەنجامان ژ دوو پشکان پێکدهێت. پشکا ئێکێ ب ناڤونیشان(گەفکرن و هندەك کردەیێن دییێن ئاخفتنێ یێن پەیوەندیدار)ە. پشکا دووێ یا پراکتیکییە و ب ناڤێ(گەفکرن و زمانێ هۆزانێ)یە.

پشکا ئێکێ: گەفکرن و هندەك کردەیێن دییێن ئاخفتنێ یێن پەیوەندیدار

1-1-چەمکێ گەفکرنێ:

1-1-1- زاراڤێ گەفکرنێ د فەرهەنگاندا:

د ناڤ فەرهەنگێن زمانێ کوردیدا پەیڤا گەفکرن (هەڕەشەکرن) ب گەلەك شێوەیان هاتییە شرۆڤەکرن. ل خوارێ دێ ئاماژەیێ ب هندەك ژ ئەوان فەرهەنگان دەین.

أ- د فەرهەنگا (خال)دا، زاراڤێ (گەفکرن)ێ ب ئەڤی ڕەنگی هاتییە شرۆڤەکرن:

"هەڕەشە: تڕساندنی یەکێك بە وتار یا بەکردار، (هەڕەشەکردن) هەڕەشە.

هەڕەشە و گوڕەشە: هەڕەشەی یەك لەسەر یەك " (شێخ محەمەدی خال، 2005: 508).

ب- فەرهەنگا (مایی) زاراڤێ (گەفکرن)ێ ب ئەڤی شێوەی شرۆڤە کرییە:

" گەف: ناڤ دخوەدانا کرنا خرابیێ، خور خور (التهدید، الوعید).

گەف و گوڕ: گەف دژوار و تۆند (التهدید الحاد، حدە التهدید).

گەف بون: ژڤاندانا خرابیێ. خورخوربون (التهدد، التوّعد).

گەف کرن: خورخورکرن (التهدید).

گەف کەر: خورخوری (المهدد).

گەفین: خورخوری کار (الهداد) " (گە مڤهر مایی، 2009: 841).

ج- د فەرهەنگا (هەنبانە بۆرینە)دا، زاراڤێ گەفکرنێ ب ئەڤی ڕەنگی هاتییە دیارکرن:

" تاپاڵ: هەڕەشە، گوڕەشە، گەف، تهدید " (هەژار، 1376: 139).

د- د فەرهەنگا (مەرگ و ژی)دا، زاراڤێ (گەفکرن)ێ ب ئەڤی ڕەنگی هاتییە دیارکرن:

" گەف: هەڕەشە، ڕەوینا سەگی، ناڤ بەینا هەر دوو مەبەستان گەلەك نێزیکی هەیە، چونکی ڕەوینا سەی ژی هەر گەفە.

گەف کرن: هەڕەشەکردن، ڕەشەکردن.

گەفکەر: هەڕەشەکەر، ڕەشەکەر.

گەف وگوڕ: هەڕەشە و گوڕەشە، گەف و ڕەشە " (مەلا خەلیل مشەختی، 2006: 417).

ب ڕەنگەکێ گشتی ئەگەر بەرێخۆ بدەینە واتایا زاراڤێ گەفکرنێ د ناڤ فەرهەنگێن کوردیدا، دێ بینین کو ئەڤ زاراڤە ب واتایا نەرێنی و بۆ تڕساندنا کەسێ بەرانبەر دهێتە بکارهینان، هەر دەمێ ئەڤ زاراڤە بۆ گوهداری هاتە ئاراستەکرن گوهدار دێ هەر ئێکسەر هەست ب مەترسیێ ل سەر ژیانا خۆ کەت.

د زمانێ ئینگلیزیدا ب ڕێکا پەیڤا (Threaten) دەربڕین ژ گەفکرنێ دهێتە کرن، ئەڤ پەیڤە ژ پەیڤا ئینگلیزی یا کەڤن (oppression) کو ب واتایا (سەرکوتکرن)دهێت، ئەڤ پەیڤە د بنەرەتدا ژ پەیڤا ئەلمانی (verdvissen)هاتییە وەرگرتن، ئەوژی ب واتایا (زێدەبوون) دهێت(pearsall, 1998:193).

ژبلی پەیڤا (Threaten) چەندین پەیڤێن دی بۆ دەربڕینا گەفکرنێ د زمانێ ئینگلیزیدا دهێنە بکارهینان. وەکو:

" Threat : گەفان دکەت.

threatning : گەفكرن.

menace : پەیمانیّ ددەت.

menacing : پەیماندان.

intimidation : ترساندن ل گەل گەفكرنیّ.

blackmail : سڤكاتيپێكرن.

minatory : شكاندن.

duress : نەچاركرن، زۆری لێكرن " (روحی البعلبكی ، 1999 : 383).

د زمانیّ عەرەبیدا هەر وەكو هەمی زمانێن جیهانیّ، چەندین زاراڤ بەرانبەری گەفكرنیّ دهێنە بكارهینان. وەكو:

الوعيد و التوعد: پەیماندان و گەفكرن.

التهديد: گەفكرن.

تخويف: ب واتايا ترساندنا كەسیّ بەرانبەرە ب دژواری د داهاتیدا، بۆ هۆشیاركرنا گوهداری دا نەكەڤیتە د شاشییاندا (عبدالكريم خچير السعيدی و سيهام رشيد خلاوی، 2017: 1).

1-1-2- دەستپێكەك بۆ كردەیا گەفكرنیّ د زمانیدا:

د كردەیا گەفكرنێدا ئاخڤتنكەر بالا دەستییا خۆ ب سەر گوهداریدا دسەپینیت و هەولددەت گوهداری ملكەچی داخواز و مەبەستێن خۆ بكەت، مەرجیّ سەركەڤتنیّ د كردەیا گەفكرنێدا ژ جێبەجێكرنا ڕاستەقینەیا گەفا هاتییە كرندا دەردكەڤیت(چيا عەلی مستەفا و بروا رەسول ئەحمەد، 2018: 293).

كردەیا گەفكرنیّ ژ ئەنجامیّ جێبەجێنەكرنا فەرمانا ئاخڤتنكەری دروستدبیت، پێخەمەت ئەویّ چەندیّ ترس و دوو دلییّ ل دەڤ گوهداری دروستبكەت، دا ئەویّ كریاریّ جێبەجێبكەت، بۆ ئەڤیّ مەبەستیّ ئاخڤتنكەر خالا لاوازا گوهداری دئازرینیت و دەستهەلاتا خۆ ب سەردا دسەپینیت، كردەیا گەفكرنیّ ب ئاوازەیەكا گەلەك بلند و تۆند ژ كردەیێن دی یێن ئاخڤتنیّ دهێتە دەربڕین (ئاوات ئەحمەد محەمەد ساڵح، 2009: 55).

كردەیا گەفكرنیّ بۆ ترساندنا گوهداری د شیاندایە د هندەك دەوروبەراندا ب شێوەیەكیّ كاریگەر و ڕاستەوخۆ بهێتە بكارهینان، هەروەسا د گەفكرنێدا د شیاندایە ب ڕێكا بكارهینانا ئامرازیّ مەرجی كردەیەك بهێتە جێبەجێكرن. وەكو:

– ئەگەر دەست بۆ ئەڤی كاری ببەن ئەنجام د باش نابن.

بەلیّ ئەو چەندا گەفكرنیّ ژ كردەیا نەڕاستەوخۆ جودا دكەت ئەوە، كردەیا نەڕاستەوخۆ پشتبەستنیّ ب لێكدانەڤەیا گوهداری دكەت، بەلیّ كردەیا گەفكرنیّ د هندەك حالەتاندا ئاخڤتنكەر بواریّ هەلبژاردنیّ ب گوهداری نادەت، و مەبەستا گەفكرنیّ ئارمانجا خۆ ب جهـ ناهینیت (قەيس كاكل تۆفيق و پەروين عوسمان مستەفا، 2018: 28–29).

د ڕاستیدا، كردەییا ئاخڤتنیّ یا گەفكرنیّ گرنگییەكا كێمتر د بواریّ ڤەكۆلینێن پراگماتیكیدا دیتییە، ئەگەر ل گەل كردەیێن ئاخڤتنیّ یێن دی بهێتە بەراوردكرن. بۆ نموونە، (ئوستن)ی نموونەیێن گەلەك كێم ل سەر گەفكرنیّ

د پەرتۆکا خۆ یا ب ناڤونیشانێ (How to do things with words) دا پێشکێشکرینە. ئەوی ئاماژە دایە ئەوێ چەندێ، کو د گەفکرنێدا کارەکێ خراب دێ ب سەر گوهداریدا هێتە ئەنجامدان. وەکو:

– سۆز بیت ئەز سەروچاڤێن تە ب پەرچقینم (Austin,1962:35).

هەر چەوا بیت مەرج نینە گەفکرن کردەیەکا ئاخفتنێ بیت، بەلکو دبیت ب ڕێکا هێماێن نەزمانی ژی بهێتە ئەنجامدان، وەکو ب ڕێکا دەست بلندکرنێ یان دەست هەژاندنی...هتد. هەروەسا دبیت ب ڕێکا دەمانجێ و ئاراستەکرنا چەکی دژی کەسەکێ دی بهێتە ئەنجامدان (ژێدەرێ بەرێ: 119).

ل دوماهیکێ پێدڤییە دوو دیتنێن گرنگ ل دوڕ کردەیا گەفکرنێ دیاربکەین، ئەوژی ئەڤەنە:

1– دیتنا بابەتی: ل دەمێ کەسەك ئاماژەیێ ب دیارکرنا تشتەکی دکەت ب نیازا هندێ زیانەکا مەزن بگەهینیتە گوهداری.

2– دیتنا تاکە کەسی: ل دەمێ کەسەك ئاماژەیێ ب دیارکرنا گەفکرنێ بۆ گوهداری ددەت، بەلێ چاڤێ خۆ ل هندێ بنقینیت کا ئاخڤتنکەری ب دروستی دڤێت گەفکرن بهێتە جێبەجێکرن (Al & Al Husseive ,2005 : 1 Amedi).

1–1–3– پێناسەیا کردەیا گەفکرنێ:

زانایان ب چەند شێوەیەکان پێناسەیا (کردەیا گەفکرن)ێ کرییە. ب ئەڤی ڕەنگێ ل خوارێ دیارکری:

أ– (سیرێل) د پێناسەکرنا کردەیا گەفکرنێدا دبێژیت: گەفکرن ژڤاندانە، کو کارەك ل سەر تە بهێتە سەپاندن، نەکو کارەك د بەرژەوەندییا تەدا بهێتە کرن (searle , 1969 : 58).

ب– (داریێت و هندەکێن دی) سەبارەت پێناسەیا (کردەیا گەفکرن)ێ دبێژن: مەبەست ژ کردەیا گەفکرنێ ئەوە، ل دەمێ ئاخڤتنکەر ب دروستی و ب ڕژدی ب نیازا تۆند ئاخڤتن و پەیاما خۆ پێشکێشی گوهداری بکەت و گوهدار ژی وەکو ئاخڤتنکەری ئەوێ پەیامێ شرۆڤەبکەت (Daret etal , 1980 : 182).

ج– (کاوی) د پێناسەکرنا کردەیا گەفکرنێدا دبێژیت: کردەیا گەفکرنێ ئەوە، ل دەمێ ئاخڤتنکەر باخڤیت داکو زیانێ بگەهینیتە گوهداری(Cowie , 1989 :1336)

د– (ویرزبیکا) سەبارەت پێناسەیا کردەیا گەفکرنێ دبێژیت: گەفکرن ئەوە کو کەسەك بهێتە ئاگەهدارکرن، کو دێ هێتە سزادان، ئەگەر کارەکی یان کریارەکا دەستنیشانکری ئەنجام نەدەت(Wierzbicka,1987:187).

ه– ل دویڤ فەرهەنگا (ئوکسفورد)گەفکرن یان کردەیا گەفکرنێ پێشنیارەکە کو دهێتە ئاراستەکرن پێخەمەت هندێ، کو کارەکێ نەخۆش یان یێ تۆند دێ ڕویدەت، ئەگەر کارەك

یان پێڕابوونەكا دیاركری نەهێتە ئەنجامدان (Oxford,2015:819).

و- (هورن بای) سەبارەت پێناسەیا كردەیا گەفكرنێ دبێژیت: گەفكرن ڕاگەهاندنە ب نیازا گەهاندنا زیانێ یان نەخۆشییێ یان ئێشاندنێ یان هەر كارەكێ دوژمنكاری ل سەر كەسەكێ، كو بهێتە تاوانباركرن ب تشتەكی كو پێ ڕاببیت یان پێ ڕانەبیت(Hornby,2000:1408).

ژ ئەنجامێ ئەڤان هەمی پێناسەیێن ل سەری دیاركری دگەهینە هندێ، كو كردەیا گەفكرنێ ئەو كردەیە ل دەمێ ئاخڤتنكەر كردەیەكێ ئاراستەی گوهداری دكەت، د ناڤ دەربڕین و ئاخڤتنا ئەویدا ئاگەهداركرنەك بۆ گوهداری هەیە، كو دێ هێتە سزادان یان دێ نەخۆشییەك گەهیتێ ئەگەر ئەوی كاری یان كریارێ جێبەجێنەكەت. وەكو:

- دێ هەوە ژ ناڤ بەم.

- بلا ئەز دەرنەچم، تۆ دێ خۆ بینی.

1-2- گەفكرن وەكو كردەیا ئاخڤتنێ:

گەفكرن كردەیەكا ب مەبەستە ژلایێ ئاخڤتنكەریڤە بۆ گوهداری دهێتە ئاراستەكرن، دا كارتێكرنێ ل سەر گوهداری بكەت، ژ پێخەمەت هندێ كریارەكێ ئەنجامبدەت، ئەنجامدانا ئەڤی كاری ئازار و ئاریشە و مەترسی و ترسێ بۆ گوهداری دروستدكەت، گوهدار یێ پابەندە ئەڤێ كردەیا ب مەبەست جێبەجێبكەت، ئەوا ژلایێ ئاخڤتنكەریڤە هاتییە ئاراستەكرن (Brauch,2011:62).

گەفكرن هندەك ئاستەنگێن ب مەترسی یان ئازار ب خۆڤەدگریت، و چەند ئەگەرەك ل پشت تۆوشبوون ب ئەڤان ئاستەنگان هەنە (Leviton,1991:33).

د شیاندایە كردەیا گەفكرنێ ب ڕێكا كردەیێن دی یێن ئاخڤتنێ، وەكو كردەیێن ئاراستەكرنێ و فەرمانكرنێ بهێتە ئەنجامدان. وەكو:

- گیای ببڕە یان تۆ پارێ خەرجكرنێ ب دەست خۆڤە ناهینی. (ل ئەڤێرێ گەفكرن ب ڕێكا فەرمانكرنێ هاتییە ئەنجامدان) (Trosborg,1995:188-189).

دیسان كردەیێن وەكو ژڤاندان و هۆشداریكرنێ دبیت ژ بۆ بجههینانا گەفكرنێ بهێتە بكارهینان. (ئالان – Allan)ئەوێ چەندێ دیاردكەت كو كردەیا گەفكرنێ نابیت بۆ مەرەما گەفكرنێ بهێتە بكارهینان، زێدەباری هندێ، كردەیێن ژڤاندان و هۆشداریكرنێ د شیاندانە بۆ دەربڕینا گەفكرنێ یان ڕاگەهاندنا گەفكرنێ بهێنە بكارهینان (Allan,1986:196). وەكو:

- ئەز سۆزێ ددەم، تە ژ ناڤ ببەم. (سۆزدان وەكو گەفكرن)

- ئەگەر تۆ خانی ل ڤێرێ ئاڤابكەی، دێ تە كوژم. (هۆژداری وەكو گەفكرن)

ژ ئالییێ بەرسڤدانێڤە، د شیاندایە كردەیا گەفكرن وەكو بەرسڤدان بهێتە بكارهینان ب ئەوێ ڕێكێ، كو كەسێ گەف لێ هاتییەكرن، كارڤەدان هەبیت. هەروەكو:

– گەفان ل من نەکە (2013:312, Olekalns and Wendi).

(ئوستن) كردەیا گەفكرنێ دكەتە دناڤ (كردەیێن پەیماندان)ێدا (151 : 1962 , Austin). بەلێ (سیرێل) كردەیا گەفكرنێ ددانیتە د ناڤ (كردەیێن پێگیریكرن)ێدا (Searle, 1969: 18).

ب شێوەیەكێ گشتی گەفكرن دیاردەیەكا پەسەند نینە، چونكی دەمێ ئاخڤتنكەر گەفان دكەت ترسەك ل دەڤ گوهداری پەیدادبیت، ب ئەڤی رەنگی گەفكەر ب كەسەكێ زۆردار دهێتە هەژمارتن و د هەمان دەمدا ئەڤا ئەو دكەت دبیتە بێ رێزییەك بەرانبەر گوهداری، بەلێ هندەك جاران ئەڤ چەندە بەروڤاژی دبیت و گەفكەر د چاڤێن كۆمەلگەهێدا ب مرۆڤەكێ سڤك دهێتە تەماشەكرن و ئەو گەفێن ئەو دكەت د بنە جهێ حەنەك و پێكەنینێ بۆ گوهداری (نژیار ئدریس ئەمین، 2012: 38).

1–3– سیما و سالوخەتێن گەفكرنێ:

ل دەمێ كردەیا گەفكرنێ دهێتە ئەنجامدان، چەند سیما و سیفاتان ب خۆڤەدگریت. ئەوژی ئەڤەنە:

1– ئاخڤتنكەر ژڤانی ددەتە گوهداری كو دێ كارەكی ئەنجامدەت.

2– گوهداری باوەری ب هندێ هەیە، كو ئاخڤتنكەر دشێت ئەوی كاری ئەنجامبدەت.

3– ئاخڤتنكەری دڤێت، كارەكێ تایبەت ب خۆڤە ئەنجامبدەت.

4– ئاخڤتنكەر بۆ هندێ دچیت كو گوتنا ئەوی دێ كاریگەرییێ ل گوهداری كەت، چونكی ئاخڤتنكەر د ئەوێ باوەرێدایە، كو گوهدار دێ ئەوی كاری ئەنجامدەت، پشتی گەفكرن لێ دهێتە كرن.(Allan,1986:125).

1–4– جۆرێن گەفكرنێ:

ژ ئەوان ڤەكۆلینێن ل سەر پۆلینكرنا جۆرێن كردەیا گەفكرنێ هاتینە ئەنجامدان، وەسا دیاردكەن، كو ب رێكا مەبەست و نیازا ئاخڤتنكەری، دشێت جۆرێ گەفكرنێ دیاربكەت (Al-sulaiman,1997:100).

ل گەل ئەڤێ چەندا ل سەری دیار، زانانیان هەولدایە، ل دویڤ دیتن و بۆچوونێن خۆ چەند جۆرەكان بۆ كردەیا گەفكرنێ دیاربكەن. ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ دیاركری:

1– (فرێزەرو كاوی) بەحسێ دوو جۆرێن گەفكرنێ دكەن، ئەوژی ئەڤەنە(گەفكرنا ڤالا و گەفكرنا رژد)(Cowie,1989:1336) ، (Fraser,1975:174).

2– (هالیدای) سێ جۆران بۆ گەفكرنێ دیاردكەت. ئەوژی بریتینە ژ:(سزادانا جەستەیی، سزادانا دەروونی، سنووردارکرنا رەفتارێ) ئەم ل دویڤ ئەڤان پۆلینكرنێن زانایان بۆ جۆرێن گەفكرنێ، دێ بەحسێ جۆرێن گەفكرنێ كەین. ب ئەڤی رەنگێ ل خوارێ دیاركری:

(1) سزادانا جەستەیی: Physical Punishment

پێكهاتەیا ئەڤی جۆرێ گەفكرنێ ڕستەیەكە ژ جۆرێ كردەیا ب مەبەست. دەم د ڤێرێدا داهاتییە و ئارمانج ژێ گوهدارە. ڕستە دبیت یا دیاربیت و بكەر ژی ل ڤێرێ ئاخڤتنكەرە، یان ژی دبیت ڕستەیا نەدیاربیت و بكەر یێ دەستنیشانكری نەبیت. بۆ نموونە:

– ئەز دێ تە قوتم. (بكەر دیار)

– تۆ دێ هێیە قوتان. (بكەر نەدیار)

(2) سزادانا دەروونی یان عەقلی: Mental Punishment

د ڤێرێدا گەفكرن یا ئاراستەكرییە بۆ ناخێ گوهداری نەكو لایەنێ جەستەیی و دیار. وەكو:

– ئەگەر تە جارەكا دی ئەڤ چەندە دووبارەكر، تۆ دێ پەشێمان بی.

(3) سنورداركرنا ڕەفتارێ– Registration on behavior:

ل ڤێرێ گەفكرن یا ئاراستەكرییە ب زمانەكێ وەسا، كو سنوور و قەیدان بۆ گوهداری ددانیت، داكو بشكێنیت و جارەكا دی ئەوی كاری دووبارەنەكەت. وەكو:

– ئەگەر تە جارەكا دی ئەڤ چەندە دووبارەكر، پێدڤییە تۆ ژ هەمی مافان بهێیە بێبەهركرن (Halliday,1973:86-89).

گەفكرن و سزادانا دەروونی پەیوەندی ب بها و پێگەهێ مرۆڤیڤە هەیە، گەفكرنا دەروونی لایەنێ بچووككرن و بێڕێزی و نەفرەتكرن و هەتكبرنا كەسێ بەرانبەر نیشانددەت، كا چەوان سزادانا جەستەیی ژ پێخەمەت ئێشانا لەشێ كەسێ بەرانبەر دهێتە ئاراستەكرن، ب ئەڤی ڕەنگی سزادانا دەروونی هەولا كێمكرنا بهایێ گوهداری و شكاندنا كەسایەتی و پێگەهێ ئەوی یێ جڤاكی ددەت (هیوا عبدالله كریم، 2007: 204).

4– گەفكرنا ڤالا - Empety Threat:

ئەڤ جۆرە ب ناڤێ گەفكرنا لاواز ژی دهێتە ناڤكرن، د ئەڤی جۆرێ گەفكرنێدا ئاخڤتنكەری نیازا جێبەجێكرنا گەفكرنا خۆ نینە (Fraser,1975:174). ب دیتنا (كاوی) ئەڤ جۆرێ گەفكرنێ زیانێ ناگەهینیتە گوهداری یان كەسان (Cowie,1989:1336). وەكو:

– نابیت تۆ ئێدی ب شەڤ ژ مالێ دەركەڤی.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا گەفكرن دێ یا ڤالا بیت، ل دەمێ بابی گەفكرن ل كوڕی كربیت كو ئێدی نابیت ب شەڤێ ژ مال دەربكەڤیت، ئەوژی ل دەمێ كوڕ وەسا د هزر و مەبەستا بابێ خۆ گەهشتبیت، كو ئەو یێ ڕژدنینە، د گوتن و گەفكرنا خۆدا، دەربارەی هندێ كو ئەگەر ئەو دەربكەڤیت بابێ ئەوی زیانەكێ بگەهینیتێ.

5– گەفكرنا ڕژد – Serious, Threat (Violent):

ئەڤ جۆرێ گەفكرنێ دبیتە ئەگەرێ گەهاندنا زیانێ ل كەسێ بەرانبەر یان كەسان، چونكی ل ڤێرێ ئاخڤتنكەر یێ ڕژدە د گەفكرنێدا و گوهدار ئەڤێ چەندێ باش دزانیت(Cowie,1989:1336). وەكو:

– ئەز دێ تە كوژم، جارەكا دی ئەز تە ل ڤێرێ ببینم.

ئەڤ گەفكرنا ل سەری، كو ئەوژی گەفكرنا كوشتنێیە ل گوهداری ئەگەر ئەو جارەكا دی بهێتە ئەوی جهی ئەویٚ ئاخڤتنكەری بەحسلێكری، ئەڤ گەفكرنە یا ڕژدە و گوهدار ژی دشێت ب ڕێكا دەوروبەری دەرئەنجامیٚ ئەڤیٚ چەندیٚ بكەت و د هەمان دەمدا ئەڤ گەفكرنە زیانەكا مەزن دگەهینیتە گوهداری.

1-5-ئەركێن گەفكرنیٚ:

كردەیا گەفكرنیٚ چەند ئەركەك د ناڤ زمانیدا هەنە، وەكو:

1- ترساندن: گەفكرن یان كردەیا گەفكرنیٚ ترساندنیٚ ل دەڤ گوهداری پەیدادكەت. پشتی ئەڤ كردەیە ژ لایێ ئاخڤتنكەریڤە بۆ گوهداری دهێتە ئاراستەكرن.

2- پەیماندان: گەفكرن سەبارەت ئاخڤتنكەری پەیماندانە، چونكی ئاخڤتنكەر پەیمانیٚ ددەت، كو زیانیٚ بگەهینیتە گوهداری" ئەگەر پێگیرییێ ب ئاخڤتنا ئەوی نەكەت.

3- فەرماندان: گەفكرن سەبارەت گوهداری فەرماندانە، چونكی گوهداری نەچاردكەت، كو كارەكی بكەت یان نەكەت.

4- زیانگەهاندن: ئێك ژ ئەركێن گەفكرنیٚ زیانگەهاندنە بۆ گوهداری، ئەڤجا چ زیانگەهاندنەكا جەستەیی بیت یان دەروونی بیت.

5- دەستهەلات: ئەو كەسیٚ ب كرەیا گەفكرنیٚ ڕادبیت دەستهەلات د دەستیٚ ئەویدایە و دەستهەلاتا خۆ ل سەر گوهداری دسەپینیت.

1-6- پێكهات و ناڤەرۆكا كردەیا ئاخڤتنیٚ یا گەفكرنیٚ:

كردەیا ئاخڤتنیٚ یا گەفكرنیٚ ژ ئەوان جۆرێن كردەیان نینە ئەوێن یاساییێن دروستبوونا ئەوان ب شێوەیەكیٚ ئاشكەرا بهێنە دارشتن. د چارچۆڤیٚ ئەوان كردەییێن ئاخڤتنێدا ئەوێن ب شێوەیەكیٚ گشتگیر سەرەدەری د گەلدا دهێتە كرن، ئانكو كردەییێن گەفكرنیٚ ب شێوەیەكیٚ گشتی دشێن وەكو كردەییێن ئاخڤتنیٚ بهێنە بكارهینان، ئەڤەژی ل دویڤ دەوروبەریٚ گوتنیٚ ڕادوەسیت، بەلیٚ هندەك ژ زانایێن زمانی، وەكو (فرێزەر و سادوك و سیرێل... هتد) شیاینە كۆمەكا یاسایان بۆ بكارهینانا كردەیا ئاخڤتنیٚ یا گەفكرنیٚ دارێژن (Searle, 1969: 66-67) and (Fraser, 1975: 173-174).

بۆ نموونە (سادوك – 1974) و (فرێزەر – 1975)، جوداهی د ناڤبەرا گەفكرن و هۆشداریكرنێدا كرییە، بەلیٚ د چارچۆڤەكیٚ بەرتەنگدا و پتر بەحسیٚ مەرجێن بكارهینانا گەفكرنێن ڕاستەوخۆ كرینە، ئانكو ئەو گەفكرنا ب شێوەیەكیٚ تەمام دهێتە گوتن و دەربڕین. وەكو:

– ئەز دیٚ (گەفكرن).
– ئەز دیٚ تە كوژم.
– ئەز دیٚ تە ژناڤبەم.
– ئەز دیٚ پێن تە شكێنم.

(فرێزەر) دبێژیت: گەفكرن ب جۆرەكیٚ تایبەتیٚ هۆشداریكرنیٚ دهێتە هژمارتن، هەرچەندە

گەفكرن تا دوماهیك ڕادە ژ هۆشداریكرنێ دژوارترە و د چارچوڤێ هەولێن خۆدا بۆ شرۆڤەكرنا كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ ب شێوەیەكێ دروست (فریزەر)ی، هندەك مەرج بۆ پێشكێشكرنا سەركەڤتی یا كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ ب ئەڤی ڕەنگی داڕێژتینە:

1- مەبەستا ئاخڤتنكەری ئەوە، پەیامەكا دیار و دەستنیشانكری بگەهینیتە گوهداری، داكو گوهدار كارەكی د داهاتیدا ئەنجامبدەت.

2- مەبەستا ئاخڤتنكەری ئەوە، كو ئەڤ كارێ دەستنیشانكری نوینەراتییا ئەنجامدانا كارەكی دكەت، ئەڤ كارە دڤێت ژ ئەڤان لایەنانڤە ل بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن:

أ- كار ل چاڤەڕێكرنا ئەنجامدانێیە (دبیت مەرجی بیت).

ب- ئەنجامدانا ئەڤی كاری د بەرژەوەندییا گوهداریدا نینە.

پ- ئاخڤتنكەر بەرپرسیارەتییا ئەنجامدانا ئەڤی كارێ دەستنیشانكری هەلدگریت (هەرچەندە ب شێوەیەكێ ڕاستەوخۆ نینە).

3- گوهدار هەست ب ئەوان مەرجان دكەت، ئەوێن د ناڤەرۆكا مەرجێن ئێك و دوودا هاتینە داڕێژتن (Fraser,1975: 173).

(فریزەر) گەهشتە ئەوی ئەنجامی، كو گەفكرن ب جۆرەكێ هۆشداریكرنێ دهێتە هژمارتن، ئەگەر نوینەرایەتی و نواندنا ئەنجامدانا كارەكێ خراب بكەت. وەكو:

- تۆ زوی نەهێی دەوامێ دێ تە ژ كاری لادەم.

ئەڤ ڕستەیا ل سەری گەفكرنە ل كەسێ گوهدار، كو دڤێت یێ پێگیر بیت ب دەوامێ ئەگەر دێ ژ ڕەخێ ئاخڤتنكەریڤە هێتە لادان، ئەڤ ڕستەیە هەر چەندە كردەیا گەفكرنێ تێدا هەیە، بەلێ د هەمان دەمدا هۆشداری ژییە، چونكی ئەو گوهداری ئاگەهدار دكەت كو یێ پێگیر بیت ب دەوامێ یان دێ هێتە لادان، ئەڤە ژبەركو ل ئەڤێرێ گەفكرن نواندنا كارەكێ خراب دكەت، كو ئەوژی دەوام نەكرنە لەوا ل دویڤ دیتنا (فریزەر)ی، گەفكرن ل ئەڤێرێ دبیتە جۆرەكێ هۆشداریكرنێ.

زێدەباری ئەڤان مەرجێن ل سەری دیاركری، (فریزەر) هندەك مەرجێن دیێن هەڤشێوە بۆ كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ دادڕێژیت، ئەڤ مەرجە د شیاندانە بهێنە بجهھینان، بەلێ پێگیریكرن ب ئەڤان مەرجان ئەوێ چەندێ ناگەهینیت، كو دێ ئەنجامدانا كاری ب سەركەڤتییانە ب دوماهیك هێت. ئەو مەرج ژی ئەڤەنە:

1- ئاخڤتنكەر د ئەوێ باوەرێدایە كو كاریگەری و كارتێكرنا كارێ دەستنیشانكری، دێ ئەنجامێن خراب و نیگەتیڤ بۆ گوهداری پەیداكەت، ئانكو د بەرژەوەندییا گوهداریدا نابن.

2- ئاخڤتنكەر هزردكەت، كو ئەو كارێ دەستنیشانكرییێ ژ لایێ ئەویڤە هاتییە گوتن، گوهدار دشێت جێبەجێبكەت.

3- ئاخڤتنكەر هزردكەت، كو ئەو دشێت كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ بجهبهینیت (Fraser, 1975: 173).

(گینگس – Gingiss) مەرجێن ڕاستییێ یێن (ئوستن)ی، سەبارەت کردەیا گەفکرنێ دووبارەدکەت، ئەوژی کارێ گرنگ د گەفکرنێدا ئەو نینە، کا ئەرێ ئاخڤتنکەری شیانێن جێبەجێکرن و ئەنجامدانا کردەیا گەفکرنێ هەنە یان نینن، بەلێ تشتێ گرنگتر ئەوە کەسێ گوهدار باوەری ب شیانێن ئاخڤتنکەری هەبن (Gingiss, 1986: 156).

بۆ نموونە مرۆڤ دشێت کەسەکی ب دەمانجا ئاڤێ بترسینیت، سەرەڕای هندێ کو دەمانجا ئاڤییە، بەلێ ئەگەر کەسێ گەف لێهاتییە کرن باوەربکەت، کو ئەڤە دەمانجا ڕاستەقینەیە، ب ئەڤی ڕەنگی دێ گەفکرنا ڕاستەقینە دروست بیت، ئەڤەژی ل دویڤ مەرجێ دووێ یێ (فریزەر)ی، کو کارەکێ دستنیشانکری دهێتە پێشکێشکرن و مەرجێ سێیێ ئەوە کو گوهدار، مەبەستا ئاخڤتنکەری ئەوا د مەرجێن ئێکێ و دووێدا هاتییە داڕێژتن دزانیت (Al sulaiman,1997: 111).

ل دویڤ هەولێن (گینگس)ی، بۆ چەسپاندنا ڕێبازا (لابوڤ – Labove و فانشال Fanshal)ی و ل دویڤ جێبەجێکرنا داخوازیێن نەڕاستەخۆ ل سەر بنەمایێ مەرجێن (فریزەر)ی، بۆ کردەیا گەفکرنێ، هەروەسا ل دویڤ ئەو بەلێننامەیێن ل هوڵێن دادگەهان دهێنە پێشکێشکرن، (گینگس)گەهشتە ئەوی ئەنجامی، کو ل دویڤ مەرجێن ل خوارێ دیارکری، د شیاندایە کردەیا گەفکرنێ بهێتە جێبەجێکرن.

ئەوژی: ئەگەر ئاخڤتنکەر دووپاتییێ ل سەر گوهداری سەبارەت ئەڤان خالان بکەت:

1- بارودۆخێ هەبوونێ بۆ کریارەکا دەستنیشانکری.

2- دەمێ ئەنجامدانا کریارێ د داهاتیدا.

3- ئەو مەرجێن پێشوەخت ئەوێن د کردەیا گەفکرنێدا هاتینە داڕێژتن.

ل هەر دەمێ ئەڤ هەمی مەرجە هاتنە بجهھینان، ب ئەڤی ڕەنگی ئاخڤتنکەر دێ گەفکرنەکا ڕاستەقینە پێشکێشبکەت. (Gingiss,1986:156)بۆ نموونە کەسەك ب ئاڕاستەکرنا چەکێ خۆ گەفان ل کەسەکێ دی دکەت و دبێژیت:

- ئەڤ دەمانجە یا پڕە ژ گولـەیان.

ئاخڤتنکەر ئەڤێ ڕستێ بۆ دووپاتکرن ل سەر شیانێن خۆ بۆ جێبەجێکرنا گەفکرنێ بکاردهینیت، کو د شیانێن ئەویدایە بێژیت:

- ئەڤ گولـەیە دبیت ب سەروچاڤێن تەڤە بپەقیت.

ئاخڤتنکەر داکوکییێ ل سەر ئەنجامێن نەرێنی یێن ئەڤێ کردەیا ئاخڤتنێ بۆ گوهداری دکەت، و د بارودۆخێ داخوازییێدا، گرنگی ب مەرجێن پێشوەخت بۆ گەفکرنێ دهێنە دان. بۆ نموونە ئاخڤتنەکا وەکو:

- پارەیێن خۆ بکە د دەستێن مندا، یان دێ تە گولـلەباران کەم.

د شیاندایە ئەڤ نموونە وەکو گەفکرن بهێتە شرۆڤەکرن، ئانکو د ناڤەڕۆکا خۆدا ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە کارەکێ داهاتییە و ژ لایەکێ دیڤە

كارەكێ دی نیشانددەت كو دێ كەسێ گوهدار ئەنجامدەت، ئانكو كارێ دووێ مەرجێ خۆ یێ تایبەت هەیە و دبیت وەكی ئەوان مەرجان بیت ئەوێن (لابوڤ و فانشال)ی، بۆ كردەیێن داخوازییێ دارێژتین. هەروەكو ئەڤان نموونەیان:

1- من پارەیێن تە دڤێن.

2- تۆ دشێی پتر ژ ئەڤان پارەیان بدەیە من.

3- تۆ هەمی پارەیێن خۆ نادەیە من.

ڕستەیا (1) گەفكرنەكا ب مەبەستە، بەلێ ڕستەیێن (2) و (3) ئەو گەفكرنن، كو ڕەنگە ب مەبەست یان بێ مەبەست بن و ئەڤەژی ل دویڤ دەوروبەری ئاشكەرا دبیت.

ئەڤ ڕستەیێن ل سەری دیاركری داخوازیێن ڕاستەوخۆنە و د شیاندایە وەكو گەفكرنا نەڕاستەوخۆ بهێنە هژمارتن و تا نوكە چ پیڤەرێن سەربەخۆ بۆ پێكهاتا كردەیا گەفكرنێ ژ لایێ دارشتنێڤە نینن (Gingiss, 1986: 156).

1-7- دیتنا سیمانتیكی بۆ كردەیا گەفكرنێ:

كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ ژبەر چەندین ئەگەران دهێتە گوتن، هندەك ژ ئەوان ژبەر مەرەمەكا دەستنیشانكری یان شیان ل سەر ئەنجامدانا كارەكێ دژوار یان شیان ل سەر گەفكرنەكا ڕاستەقینە بۆ گوهداری دهێنە ئاڕاستەكرن.

هندەك ژ دانەرێن فەرهەنگان وەكی (كولنس - Collins) و (هورن بای - Hornby) كردەیا گەفكرنێ ب مەبەستا گەهاندنا زیان و شكاندن و گەهاندنا نەخۆشییێ بۆ كەسێ بەرامبەر پێناسە دكەن، یان بۆ هەر كریارەكا تۆند و دوژمنكارانە بۆ سزا دانا گوهداری ژ پێخەمەت ئەنجامدان یان ئەنجامنەدانا كریارەكێ دهێتە بكارهینان (Hornby, 2000: 1408), (Collins, 1987: 123).

هندەك ژ دانەرێن یاسایا مەدەنی، وەكی (فێن و هندەكێن دی Fein & etal) دبێژن: هندەك داخویانی ب گەفكرنەكا ڕاستەقینە دهێنە هژمارتن، ئەوژی ل دەمێ كەسەكێ پەسەند و دیار داخوێانییەكێ د دەوروبەرەكێ گونجایدا پێشكێشدكەت، ئەڤ داخویانییە بۆ ئەوان كەسێن هاتییە ئاڕاستەكرن، ب ڕەنگەكی دهێنە شرۆڤەكرن كو دەربڕینێن مەترسیدار ب مەبەستا گەهاندنا زیانەكا جەستەیی یان زۆری لێكرنێ بۆ گوهداری ب خۆڤەدگرن، ئەڤ زانایە د ئەوێ باوەرێدانە كو تۆندوتیژییا گەفكرنێ ژ دەربڕین و بیروباوەران پەیدا دبیت، ئەڤەژی ژ كەسەكی بۆ كەسەكێ دی جودایە، زێدەباری ئەڤێ چەندێ د شیاندایە گوتار یان گوتن د دەوروبەر و جیهانا گەفكرنێدا بهێتە دانان، ل دەمێ مەبەست ژ گوتارێ ب دوماهیك هینانا چالاكییەكا یاسایی د چارچۆڤێ تۆندوتیژییێ ل گەل مەرەم یان هەولێن زیان گەهاندن یان ترساندنا كەسێن بەرامبەر بیت (Fein & etal, 1995: 1).

د شیاندایە ئاماژە ب دوو خالان سەبارەت كردەیا گەفكرنێ بكەین ئەو ژی ئەڤەنە:

1- تێڕوانینا بابەتی:

ل دەمێ كەسەك داخۆيانييەكێ ب مەبەستا زيان گەهاندنەكا دژوار بۆ گوهدارى پێشكێشدكەت (Fein & etal, 1995: 1). وەكو:

– تۆ بەس بهێى، دێ كوڕێ تە كەمە هێتيم.

د ئەڤێ نمونەيا ل سەريدا زيان گەهاندنەكا دژوار پێشكێشى گوهدارى كرييە، ئەوژى (هێتيم بوونا كوڕێ ئەوييە.)

2– تێڕوانينا كەسى:

ل دەمێ ئاخڤتنكەر داخۆيانييەكا گەفكرنێ بۆ گوهدارى پێشكێشدكەت، بێى ل بەرچاڤ وەرگرتنا ئەوێ چەندێ كو ئاخڤتنكەرى مەبەستا جێبەجێكرنا گەفكرنێ هەيە يان نە و ب ئەڤێ چەندێ جوداهى د ناڤبەرا دروستكرنا گەفێ و پێشكێشكرنا گەفكرنێدا هەيە (Al- Ameedi and Al – Husseivi, 2005: 1). وەكو:

– تۆ بەس بهێى، ئێدى تۆ خۆ نابينى.

د ئەڤێ نموونەيا ل سەريدا گوهدار دشێت ئەوێ چەندێ بەرچاڤ وەربگريت، كو دبيت ئاخڤتنكەرى ئەو گوتن ب مەرەما گەفكرنێ پێشكێشى ئەوى نەكربيت، ئەڤەژى ژبەر هندێيە كو دەربڕينا (ئێدى تۆ خۆ نابينى) چەند واتايەكێن دى ژى ددەت. وەكو (هۆشدارى، ئاگەهداركرن...).

ب شێوەيەكێ گشتى پەيڤا (گەفكرن) بۆ مەبەستا زيان گەهاندنەكا دژوار د زمانيدا دهێتە بكارهينان. وەكو:

– ئەز گەفان ل تە دكەم.

– ئەز گەفێن سزادانێ ل تە دكەم.

– حكومەتێ گەفێن سەركوتكرنا خۆ نيشاندانێ كرن.

د ئەڤان نموونەيێن ل سەريدا گەفكرن تێگەهەكێ ئاشكرا و سيمانتيكى هەيە، چونكى ب ئاشكرايى پەيڤا (گەفكرن) د ئەوان ڕستەياندا هاتييە گوتن.

پترپا زمانڤانان د ئەوێ باوەرێدانە كو كردەيا گەفكرنێ ب شێوەيەكێ دەگمەن وەكو كردەيا ئەنجامدانێ دهێتە بكارهينان، ئانكو كردەيا ئاخڤتنێ يا گەفكرنێ د چارچۆڤێ دەربڕينێن جياوازدا دياردبيت (Palmer,1963: 81 - 277).

(هاليداى – Halliday) د ئەوێ باوەرێدايە كو گەفكرن دياردەيەكا سيمانتيكييە و دشياندايە د بارودۆخێن جياوازدا دەربڕين ژێ بهێتە كرن. وەكو:

– ئەز دێ تە قوتم، ئەگەر تە ئەڤ چەندە دوبارەكرەڤە.

ئەڤ دياردەيا سيمانتيكى د شياندايە ژ لايێ ڕستەسازيڤە بهێتە نياسين، ئەوا تايبەتمەند ب ڕێزمانا هاليداى يا سيستەميڤە، ئانكو ڕستەيا ل سەرى دياركرى ڕستەيەكا تێپەڕە و كارێ ڕستێ د دەمێ داهاتييێ سادەدايە، (قوتان) وەكو كريار، (ئەز) وەكو بكەر، (تۆ) وەكو بەركار و ئارمانج و ڕستەژى وەكو ڕستەيەكا ڕاگەهاندن دهێتە نياسين (Halliday, 1973: 75).

(دایڤس – Davies) دبێژیت: پەیوەندییەکا بهێز د ناڤبەرا گەڤکرن و حالەتێن فەرمانێدا هەیە، ئەڤە ژ لایەکیڤە و د ناڤبەرا واتایێن مەرجی یێن ڕستەیێن مەرجداردا ژ لایەکێ دیڤە هەیە، ئانکو کردەیا گەڤکرنێ و حالەتێن فەرمانێ دبنە هەڤواتا بۆ ئێکودوو. (Davies, 1986: 116). وەکو:

– باخڤە، ئەز دێ بکوژی گولە باران کەم.

(فەرمان)

– ئەگەر تۆ باخڤی، ئەز دێ بکوژی گولە باران کەم. (ڕستەیا مەرجی)

(لیچ – Leech) و (فریزەر – Fraser) دیاردکەن، کو پەیوەندییا د ناڤبەرا حالەتێ فەرمانێ و گەڤکرنێدا د شیاندایە ب ڕێکا ئامرازێ لێکدانێ (یان) کو دکەڤیتە پشتی پەیڤا فەرمانێ بهێتە دەربڕین، ئەڤەژی پەیوەندییەکا مەرجییە، وەکو:

– باخڤە یان دێ دەست ب گولە بارانکرنێ کەم (Leech, 1983: 317) and (Fraser, 1997: 179)

هەر ل سەر هەمان ڕێباز (سڤارتیڤیك – Svartivic) و (Leech) دبێژن: د شیاندایە ب ڕێکا ڕستەیا مەرج، کردەیا گەڤکرنێ بهێتە دەربڕین، ئەوژی ب ڕێکا بکارهینانا ئامرازێ لێکدانێ (و) ، کو دێ ب ڕێکا مەرجێ ئاماژەدار جێبەجێبیت (Leech and svartivic, 1975: 159). وەکو:

– ئەگەر بهێم و سەحکە خۆ دێ چ ب سەرێ تە هینم.

(کورك و هندەکێن دی – qurik etal) دبێژن: پەیڤا (وێرەکی) بۆ دەربڕینا کردەیا گەڤکرنێ دهێتە بکارهینان (Quirk etal, 1985: 139). وەکو:

– تۆ چەوا وێرەکییێ ل سەر ئەنجامدانا کارەکێ ب ئەڤی ڕەنگی دکەی؟

– تۆ چەوا وێرەکییێ ددەیە خۆ باخڤی.

هندەك ژ زانایێن ڕێزمانێ وەکی (جێسبرسون – Jesperson) و (هورن بای – Hornby) دبێژن: د شیاندایە کردەیا گەڤکرنێ ب ڕێکا پەیڤێن هاریکار و د دەمێ داهاتیدا بهێتە دەربڕین. وەکو:

– ئەز دێ تە سزادەم، ئەگەر تۆ باش نەخوینی.

– ئەگەر تە کارەکێ نەباش ئەنجامدا، تۆ دێ پەشێمان بی.

د ئەڤان هەردوو ڕستەیاندا (ئەگەر) پەیڤەکا هاریکارە و ڕستەژی د دەمێ داهاتیدانە (Hornby, 1968: 207)، (jespersen, 1954: 72 – 272).

د ڕاستیدا تێگەهشتنەکا گشتگیر یا پەسەندکری بۆ سروشتێ پەیوەندیکرنێ و سیمانتیکیا کردەیا گەڤکرنێ نینە، ژ بەر داب و نەریتێن جڤاکی و ڕەوشتی و زمانییێن د ناڤ پێشکێشکرنا پروسێسا پەیوەندیکرنێدا هەین. د ناڤ گەلەك ژ ڤەکۆلینێن پەیوەندیدار ب ناڤەرۆکا سیمانتیکێ و ئەرکیڤە، بۆ ئەوان پێکهاتەیێن

دەربڕینێ ژ كردەیا گەفكرنێ دكەن، ژ دوو ئالییێن دیاركریڤە، دهێنە تەماشەكرن. ئەوژی ئەڤەنە:

1- واتایا پێگیریكرنێ (پەیماندان): ئەڤەژی د شیاندایە ب ڕێكا مەبەستا ئاخڤتنكەری بۆ جێبەجێكرنا كردەیەكێ بۆ گوهداری بهێتە نیاسین. وەكو: (ئەز سۆزێ ددەمە تە، كو دێ تە ژناڤبەم.)

2- واتایا ئاڕاستەكرنێ: ئەڤەژی د چارچۆڤێ حەزا ئاخڤتنكەریدا بۆ پێگیریكرنا گوهداری بۆ ئەنجامدانا كردەیەكا دەستنیشانكری دیاردبیت، یان د بەرامبەر ئەنجامنەدانا كردەیەكێدا، گەفكرن وەكو كردەیا ئاخڤتنێ، د چارچۆڤێ ئاڕاستەكرنا ئەركیدا بڕیار ل سەر دهێتە دان، ئانكو پێدڤییە ئێكەم جار وەكو كردەیەكا ئاڕاستەكرنێ و پێگیرییێ بهێتە دانان، ژ بەركو كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ ل ئەڤێرێ جهەكێ تایبەت ژ كردەیێن دی یێن ئاڕاستەكرنێ هەیە، چونكی كردەیا گەفكرنێ خودان پێكهاتەیەكا سیمانتیكی یا ئەركدارە و یا جودایە ژ كردەیێن دییێن ئاڕاستەكرنێ (Artis, 2018: 210). وەكو:

- تۆ سپێدەیان زوی نەهێیە سەر كارێ خۆ، دێ تە ژ كاری لادەم.

ل ئەڤێرێ گەفكرن یا ئاڕاستەكرییە بۆ گوهداری، كو ئەوی هشیار دكەت و ئاڕاستە دكەت، كو كارێ خۆ ب گرنگیڤە وەربگریت یان ئەگەر نە، دێ ئەوی ژ كارێ ئەوی دویر ئێخیت.

ئەگەر ئەم دەرگەهێ گەنگەشێ و دان و ستاندنێ سەبارەت گریمانێن گرێدای ب سروشتێ گەفكرنێڤە د دەستڤەهینانا مەبەستا جێبەجێكرنێدا بهێلینە ڤەكری، دێ گەهینە ئەوی ئەنجامی كو كردەیێن گەفكرنێ خودان پێكهاتە و سروشتەكێ ئالۆزن، زێدەباری ئەوێ چەندێ، فاكتەرێن (پێگیریكرنێ و ئەنجامدانێ) یێن كردەیا گەفكرنێ وەكو بەشەكێ تەمامكەر بۆ كردەیا گەفكرنێ دهێنە هژمارتن. ئەگەر ئێك ژ فاكتەرێن ل سەری ئاماژە پێهاتییە كرن د بوارێ واتاییێدا، بۆ ئەوان پێكهات ل بەرچاڤ بهێنە وەرگرتن، ب ئەڤی ڕەنگی كردەیا گەفكرنێ دێ بۆ ئێك ژ (كردەیێن ئاڕاستەكرنێ یێن نموونەیی) یان (كردەیێن ئاخڤتنێ یێن پێگیریكرنێ) هێتە ڤەگوهاستن.

ئانكو دڤێت نموونەیا ناڤەرۆكا دوولایەنی یا كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ ل بەرچاڤ بهێتە وەرگرتن. ئەوژی:

1- ئاڕاستەكرن.

2- پەیماندان ب ئەنجامدانا پێرابوونێن سزادانێ.

هەروەكو ل دەمێ دەیك و باب زارۆكێن خۆ نەچاردكەن و شیرەتەكێ ل ئەوان دكەن. وەكو:

- ئەگەر تۆ باش ڕەفتار و سەرەدەرییێ نەكەی، ئەم دێ تە سزادەین.

د ئەڤێ نموونەییێدا گەفكرن ب شێوەیێ ئاراستەكرنە، ئەوژی یەكسانە ب دەستبەردانێ ژ كارێن خراب یان پەیماندانە ب سزادانێ، كو دێ ل دەمێ گونجای هێتە ئەنجامدان. (Searle, 1979: 14).

1-8- ديتنا پراگماتيكی بۆ كردەيا گەفكرنێ:

ژبەركو كردەيا گەفكرنێ ب ئێك ژ كارهينانێن زمانی يێن ئاراستەكرنێ دهێتە هژمارتن، ئەڤجا چ ڕاستەوخۆ بيت يان ڕاستەخۆ نەبيت، ژبەر هندێ پراگماتيك ژی ڕۆلێ خۆ د دياركرنا واتايا ئەڤێ كردەيێدا دبينيت.

كردەيا ئاخڤتنێ يا گەفكرنێ ب شێوەيەكێ تەمام د چارچۆڤێ زانستێ زمانڤانييا پراگماتيكيدا ڤەكۆلين ل سەر دهێتە كرن، پترپا ڤەكۆلەران كردەيا ئاخڤتنێ يا گەفكرنێ ل گەل كردەيێن قەدەغەكری يەكسان كرينە، ئانكو كردەيا گەفكرنێ وەكو ڕەوشت و ڕەفتارەكا وێرانكەرا مەبەستدار و خودان ئارمانج و پلان بۆ دارێژتی وەسفدكەن (Artis, 2018: 208).

(ئوستن) دبێژيت: كردەيا گەفكرنێ كردەيەكا پێگيرە و د شياندايە ب شێوەيەكێ كاريگەر و ديار د هندەك دەورووبەراندا بكاربهێت و د ئەوێ باوەرێدايە كو ترساندنا گوهداری دەرئەنجامێ كردەيا گەفكرنێيە (Austin, 1962: 131).

ب هەمان شێوە (هامبلن – Hamblin) كردەيا گەفكرنێ ب كردەيێن پێگيرييێ دهژمێريت و دياردكەت كو د شياندايە ب شێوەيەكێ ڤەشارتی د پێكهاتەيێن مەرجداردا كردەيا گەفكرنێ بهێتە دەربڕين، ئارمانج ژ ئەڤێ چەندێ ئەوە كو گوهدار ب شێوەيەكی ژ شێوەيان شرۆڤەكرنا ئاخڤتنا گەفكرنێ بكەت و د شيانا ئەويدا هەبيت تێبگەهيت. وەكو:

– ئەگەر تە بەردەوامی دا ڕاوەستيانا ترومبێلا خۆ د ڕێكا مندا، ئەز دێ سكوتينێ كەمە سەر كاربێتەرا ترومبێلا تە (Hamblin, 1987: 34).

– ئەگەر تۆ ترومبێلا خۆ ل ئەڤێرێ ڕابوەستينی، ئەز دێ تايرێن ئەوێ پەقينم.

ژ لايێ خۆڤە (مەی) سيفەتێ ئەنجامدانێ ب كردەيا گەفكرنێ د بەخشيت، بەلێ د ئەوێ باوەرێدايە، دەستەواژەيا (ئەز گەفان ل تە دكەم)، دبيت ئەو تايبەتمەندی هەبيت، كو ئاخڤتنكەری نەڤێت ب شێوەيەكێ ئاشكرا دەرببڕيت. وەكو:

– ئەز گەفان ل تە ناكەم، بەلێ ئەگەر من جارەكا دی سەروچاڤێن تە د ئەڤان دەورووبەراندا ديتن...

د ئەڤێ نموونێدا ئاخڤتنكەر ب شێوەيەكێ ئاشكرا گەفكرنێ ڕەتدكەت، بەلێ ب شێوەيەكێ ڤەشارتی گەفان دكەت. وەكو:

– ئەگەر جارەكا دی من تۆ ل ئەڤێرێ ديتی، پاشی ب كەيفا تەيە.

– ئەگەر تۆ جارەكا دی دەرسۆكێ ڕانەكەی، دێ خۆ بينی.

(ويندريج – Wnderich) و (تروسبورگ – Trosborg) هزردكەن كو هندەك ژ كردەيێن ئاخڤتنێ و ژ ئەوانان كردەيا گەفكرنێ ب شێوەيەكێ ڤەبڕ و دەستنيشانكری د پێكهات و ناڤەڕۆكا ئاخڤتنێدا (گوتنێدا)دەرناكەڤيت، بەلكو گوتن د چارچۆڤێ

دەوروبەرەكێ دیاركریدا دهێنە دەستنیشانكرن، ب رێكا پێشبینی و پێگیریان و دانە نیاسینا هەلسەنگاندنێ بۆ حالەتێن پروسێسا پەیوەندیكرنێ دیاردبن. ئانكو پێشكێشكرنا كردەیا گەفكرنێ بۆ گوهداری د شیاندایە د پێكهات و چارچوڤەیێن كردەیێن دی یێن ئاخڤتنێدا دویر ژ پێكهاتا رەسەنا كردەیا گەفكرنێ بهێنە ئاراستەكرن، هەروەكو د كردەیا شیرەت و داخوازییێدا دیاردبن (Wunderlich, 1979: 279) and (Trosborg, 1995: 188 - 189). وەكو:

– ئەز شیرەتێ ل تە دكەم، تۆ دەڤێ خۆ بگری.

(گەفكرن ب رێكا شیرەتێ)

– ئەگەر تۆ گیای نەبری، تۆ پارەی ب دەستخۆڤە ناهینی. (گەفكرن ب رێكا داخوازییێ)

د نموونەیا ئێكێدا گەفكرن ب شێوەیەكێ نەراستەوخۆ و ڤەشارتی و ب دارشتنەكا دی ژبلی گەفكرنێ هاتییە دەربرین، و د شیاندایە ل دویڤ حالەتەكێ دەستنیشانكری بهێتە شرۆڤەكرن. و د نموونەیا دووێدا گەفكرن ب شێوەیێ داخوازییێ هاتییە پێشكێشكرن.

د پتریا جاراندا ب شێوەیەكێ ڤەشارتی كردەیا گەفكرنێ دهێتە دەربرین، زێدەباری هندێ، كردەیا گەفكرنێ پتریا جاران ئاماژە ب رویدانەكا داهاتییا مەرجدار دكەت. وەكو:

– ئەز دێ تە كوژم، ئەگەر تۆ دانپێدانێ بكەی.

– پێدڤییە تۆ بهێیە سزادان، ئەگەر تۆ سەرنەكەڤتی (Wunderlich, 1979: 279), (Trosborg, 1995: 188 - 189).

ل دویڤ پولێنكرنا (لیچ)ی بۆ كردەیێن ئاخڤتنێ، كردەیا گەفكرنێ ئەركەكێ هەڤدژ هەیە و دژایەتییا ئارمانجا جڤاكی دكەت، ل سەر بنەمایێن مەرجێن (لیچ)ی ئەوێن تایبەت ب كردەیێن پێگیرییێڤە، (لیچ) د ئەوێ باوەرێدایە، كو گوهدار دێ باجا كردەیا گەفكرنێ دەت و دێ ئەنجامێ گردەیا گەفكرنێ د بەرژەوەندییا ئاخڤتنكەریدا ب دوماهی هێت(Leech, 1983:10,104). وەكو:

– پێدڤییە تۆ بهێیە سزادان.

– دڤێت تۆ بگەهییە سزایێ خۆ.

هەر چەوا بیت كردەیێن گەفكرنێ یێن دەربرینێ ژ نەڤیان و كەرب و كینێ دكەن، چ هەلبژارتنان بۆ گوهداری ناهێلن، ئانكو د شیانا ئاخڤتنكەریدا نینە، كو گەفێن سزادانێ بكەت و هەلبژاردنان بدەتە گوهداری و ئەگەر هەلبژارتن دایێ، ل ئەوی دەمی ئەو رستە ژ لایێ پراگماتیكیڤە یا گونجای نابیت. وەكو:

– پێدڤییە تۆ بهێیە سزادان، ئەگەر تە چ رێگری نەبن.

ئانكو رستەیا ل سەری دیاركری ژ لایێ پراگماتیكێڤە یا پەسەند نینە.

ئانكو د شیاندایە بێژین كو گەفكرن یاسایێن ئاخڤتنا رێزگرتن تێدا دبەزینیت، ئانكو ئەو رێكا كو ئاخڤتنكەر ل گەل گوهداری بكاردهینیت،

وەك رێکەکا کارەساتبار بۆ گوهداری دهێتە هژمارتن و د شیاندایە کردەیا گەفکرنێ وەکو حالەتەکێ سەرەدەرییا بیرێزییێ بۆ گوهداری بهێتە شرۆڤەکرن، کو ب شێوەیەکێ گران ل سەر ملێن گوهداری رادوەستیت و چ هەلبژارتنان بۆ ئەوی ناهێلیت (Leech, 1983: 10 , 104).

ل دوماهییێ پێدڤییە بێژین کردەیا گەفکرنێ دکەڤیتە ل ژێر کاریگەرییا هندەك فاکتەران ئەوێن پەیوەندییا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا دیاردکەن، ئەڤ فاکتەرە هێزا رێژەیی یا ئاخڤتنکەری ل سەر گوهداری دیاردکەن، زێدەباری ئەو مەودا و پێگەهێ جڤاکییێ د ناڤبەرا هەر دووکاندا، ئەوژی حالەت و تەمەن و رەگەز و جۆرێ مەبەستێ ئەو پلەیا گرنگ یا کاری و ماف و پێگیرییێن رێژەیی د ناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا ب خۆڤەدگرن، ئەڤەژی ئەوێ چەندێ دیاردکەت، ئەرێ ئاخڤتنکەری مافێ ئاراستەکرنا گەفکرنێ هەیە یان نە، یان گوهدار یێ پێگیرە ملکەچی کردەیا گەفکرنێ ببیت یان بەرۆڤاژی (Al – Amedi, 2005: 8). ئانکو جوداهییا پێگەهێ جڤاکی و کارگێری وخێزانی...هتد د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا، کارتێکرنا خۆ ل سەر کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفکرنێ هەیە (زینب سالم عوفی، 2017: 102). وەکو:

– ئەز دێ بریارێ دەم، تۆ رۆژا شەمبییێ ژی بهێی دەوامێ.

ئەڤ رستەیا ل سەری ل ئەوی دەمی دێ بیتە گەفکرن، ئەگەر ئەو کەسێ ئەوێ رستەیێ دبێژیت پلەیەکا کارگێری یا بلند هەبیت و بۆ فەرمانبەرەکی ئاراستە بکەت، ئەگەر نە ل ئەوی دەمی ئەڤێ گەفکرنا ب شێوەیێ پەیماندان هاتییە پێشکێشکرن چ بهایێ خۆ ل دەڤ گوهداری نابیت.

1–9- کردەیا هۆشداریکرنێ(Warning):

هۆشداریکرن شێوازەکە ژ شێوازێن زمانی و د بارودۆخێن دەستنیشانکریدا دهێتە پێشکێشکرن، ب رێکا بکارهینانا کردەیا هۆشداریکرنێ ئاخڤتنکەر مەبەست و ئارمانجا خۆ د بارودۆخ و جهەکێ دیارکریدا پێشکێشدکەت و د گوتنا کردەیا هۆشداریکرنێدا ئاخڤتنکەر ئابووریکرنا د ئاخڤتنێدا ل بەرچاڤ وەردگریت و پەیاما خۆ ب کورتترین رێك و شێواز پێشکێشدکەت (فیروز خانو سلیم، 2016: 76).

کردەیا هۆشداریکرنێ ب کردەیەکا ئاراستەکرنێ دهێتە هژمارتن، چونکی گوهداری پێگیردکەت، کو گوهدارییا ئەوێ چەندێ بکەت، ئەوا بۆ هاتییە ئاراستەکرن و ئەوی هانددەت کو ب کارڤەدانێ رابیت، ئەڤەژی پشتبەستنێ ب پێزانینێن پراگماتیکی دکەت (سوزان رچا عزیز، 2014: 58).

کردەیا هۆشداریکرنێ یا ئاراستەدار ب گرنگترین دیاردەیێن زمانێ هەلچوونێ دهێنە هژمارتن، ئەوژی ژبەر ئەو دەنگێن دژوارێن بۆ کردەیا هۆشداریکرنێ و ئەو رێکێن بۆ پێشکێشکرن و تێگەهشتنا گوهداری دهێنە

بکارهینان، هەروەسا بۆ ئەو پەیوەندییا بهێزا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا هەی دزڤریت و پترپا جاران هۆشداریکرن ب شێوەیەکێ فەرمان و نەهیکرن دهێتە بکارهینان (سوزان رچا عزیز، 2014: 65).

هۆشداریکرن گوتنەکە ب مەرما ئاگەهدارکرنا کەسێن بەرامبەر ژ پێخەمەت هندێ دا دهشیاربن دهێتە بکارهینان، ئەوژی دشیاندایە وەکو شیرەت یان هۆشداریکرن یان پێشنیاز بهێتە ئاراستەکرن. وەکو:

– هشیار بی گولێن من ڕانەکە، ئەز دێ تە کوژم.

د ئەڤێ نموونێدا ئاخڤتنکەر هۆشدارییێ ددەتە گوهداری، بۆ ئەنجامدانا ئەو کارێ ل دویڤ حەز و ڤیانێن ئەوی، ئەوژی ڕانەکرنا گولێن ئاخڤتنکەرییە.

هندەك ژ ئاخڤتنکەران بەرەڤ حەزا بکارهینانا نموونەیێن کورت و ئحودان واتا ل جهێ شرۆڤەکرنێن درێژ و بێ واتا بۆ ... (Pambudi,2017:22).

(موفلین – Muffilin) دبێژیت: هۆشداریکرن، گوتنەکە ب مەرەما ئاگەهداربوون و هشیارکرنا کەسێن بەرامبەر دهێتە گوتن (Muffilin,2003:1).

ب دیتنا (راکمان)ی هۆشداریکرن شیرەتەکە بۆ کەسەکی دهێتە ئاراستەکرن، داکو کارەکی ئەنجامبدەت، یان ئەنجامنە... بێخیت (Rukmana sav,2012:68).

پێدڤییە ل ئەڤێرێ ئاماژەیێ ب ئەوێ چەندێ بدەین، کو هۆشداریکرن وەکو گەفکرنێ دبیت ب شێوەیەکێ ڕاستەوخۆ یان نەڕاستەوخۆ بهێتە پێشکێشکرن:

– هشیاربی دەستێ خۆ نەکەیە ئاگری. (هۆشداریکرنا ڕاستەوخۆ)

– دەستێ خۆ نەکەیە ئاگری. (هۆشداریکرنا نەڕاستەوخۆ)

1–10–پیڤەرێن ژێکجوداکرنا گەفکرن و هۆشداریکرنێ:

ب گشتی گەفکرن و هۆشداریکرن بۆ مەبەستا ترساندنا گوهدا...

هندەك پیڤەر ژ بۆ ژێکجوداکرنا گەفکرن و هۆشداریکرنێ هەنە ئەوژی، ئەڤەنە:

1– گەفکرن کردەیەکا ئاخڤتنییە و دبیت ژ ئەوان ئاخڤتنان بیت، ئەوێن ژ کۆمەلەیا کردەیێن ئاخڤتنێ یێن ئاماژە ب کردەیێن پێگری و ئاڕاستەکرنێ دکەن و دابەشکرنا سەرەکییا گەفکرنێ ب ئەڤی ڕەنگییە:

– **گەفکرنا مەرجدار.**

– **گەفکرنا بێی مەرج.**

گەفکرنا بێی مەرج ژ کۆمەلەیا کردەیێن ئاخڤتنییە، ئەوێن ئاماژەدکەنە کردەیێن پێگیرییێ، ب ئەڤی ڕەنگی گەفکرن یا دناڤێکداچووی نینە ل گەل هۆشداریکرن و کردەیێن ئاڕاستەکرنێ، ئەڤەژی زێدەتر ل گەل گەفکرنێن ڕاستەوخۆ دگونجن (Al- sulaiman,1997:113-114). وەکو:

– **دێ ئەوێ چەندێ ب سەرێ تە هینم، کو تۆ ل سەر کریارێن خۆ پەشیمان ببی.**

گەفکرنا ڕاستەوخۆ، گەفکرنا بێی مەرج، ترساندنا نەگەتیڤ (پێگیری)

- كەسەكی دەم نابیت، پەشێمان ببیت ل سەر كرپارێن دژی من ئەنجامداین.

گەفكرنا نەڕاستەخۆ، گەفكرنا مەرجدار، ترساندنا نێگەتیڤ.

2- گەفكرنا مەرجدار ل گەل كردەیێن ئاڕاستەكرنێ دهێتە پۆلێنكرن و دناڤێكدا چوونەك ب تنێ ل گەل كردەیێن هۆشداریكرنێ هەیە، ل ڤێرێ ئەو كارێ ئەنجام یان مەبەستدار (Perlocut)، ئانكو گەفكرنێن مەرجدارن، ئەوێن ژ لایێ ئاخڤتنكەریڤە دهێنە ئاڕاستەكرن و ئەڤەژی ل گەل هۆشداریكرنان ئێك دگرن و ئەڤە زێدەتر گەفكرنێن نەڕاستەوخۆنە(ژێدەرێ بەرێ: هەمان لاپەڕ). وەكو:

- كەسەك دێ هێتەكوشتن، ئەگەر ترومبێلا من نەهێتە زڤراندن.

داخوازییا نەڕاستەوخۆ (ڕاسپاردن)، گەفكرنا نەڕاستەوخۆ یا مەرجدار(هۆشداریكرن)، پەیماندانا نێگەتیڤ (پێگیری).

3- د هندەك حالەتێن دیاركریدا، گەفكرن دبیت بۆ كردەیا پەیماندانێ بهێتە ڤەگوهاستن، ئەڤەژی پشتبەستنێ ب كارڤەدانا كەسێ گوهدار سەبارەت كردەیا پەیماندانێ دكەت، ئەوژی ل دویڤ كردەیا پەیماندانێ ڕادوەستیت، كا ئەوژی ل دویڤ حەزا گوهدارییە یان بەروڤاژی حەزێن ئەوییە. وەكو :

- ئەز سۆزێ ددەمە تە، كو تە پتر ژ ئەڤان پڕاكتیزەكرنان هەبن.

ئەڤ نموونە د شیاندایيە وەكو پەیماندان بهێنە هژمارتن، ئەوژی ل دەمێ ئەنجامدانا ئەڤان جۆرە پڕاكتیزەكرنان ل دویڤ حەزا گوهداری بن، بەلێ د هەمان دەمدا، ئەڤ نموونەیە دبیت وەك گەفكرن بهێنە هژمارتن، ئەگەر ئەنجامدانا ئەڤان جۆرە پڕاكتیزەكرنان ل دویڤ حەزا گوهداری نەبن (AL sulaiman,1997:113-114).

4- سەبارەت شرۆڤەكرن و پێشكێشكرنا كردەیێن ئاخڤتنێ یێن هۆشداریكرن و گەفكرنێ (واتسون – Watson) دبێژیت: كردەیا ئاخڤتنێ یا گەفكرنێ و كردەیا هۆشداریكرنێ پەیوەندییەكا مۆكم ل گەل ئێك دوو هەیە، د شرۆڤەكرنا (واتسون) یدا، بۆ كردەیێن گەفكرنێ و هۆشداریكرنێ، ب تنێ گرنگی ب شێوازێن گوتنێ نەهاتییە دان، ئەوێن بۆ مەرەما پێشكێشكرنا گەفكرنێ دهێنە بكارهینان، بەلكو گرنگییێ ب سالۆخەتێن پراگماتیكی سەبارەت دەوروبەرێ ئاخڤتنێ ژی هاتییە دان (Watson,2000:127).

ئەڤجا ب ڕێكا دەوروبەری د شیاندایە كردەیێن هۆشداریكرن و گەفكرنێ ژێك بهێنە جوداكرن، وەكو د ئەڤێ نموونەیا ل خوارێدا دیار دبیت:

- تۆ دێ هێیە كوشتن، ئەگەر بهێیە ئەڤێرێ.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ل دویڤ دەوروبەرێ د ناڤبەرا ئاخڤتنكەر وگوهداریدا هەی، مەبەستا ئەوێ ڕستەیێ دێ دیاربیت كا گەفكرنە یان هۆشداریكرنە، ئەوژی ئەگەر بۆ بەرژەوەندییا گوهداری ئەو ڕستە هاتبیتە گوتن، ل ئەوی دەمی

ئەو ڕستە دێ بیتە (هۆشداریکرن)، بەلێ ئەگەر بۆ شکاندن و سزادان و ترساندنێ هاتبیتە گوتن، ل ئەوی دەمی ئەو ڕستە دێ بیتە (گەفکرن).

5- (والتۆن-Walton)چار مەرجان بۆ پێشکیشکرنا کردەیا گەفکرنێ ددانیت. ئەوژی ئەڤەنە:

أ- مەرجێ ئامادەکاریێ ئێکێ: دڤێت هندەك ئەگەر ل دەڤ کەسێ گوهدار پەیدابن، ژ پێخەمەت هندێ هزربکەت، کو کەسێ ئاخڤتنکەر دشێت هندەك ئاستەنگ و ئەنجامێن نێگەتیف د ئەوی بابەتێ دیارکریدا پێشکێشبکەت.

ب- مەرجێ ئامادەکاریێ دوویێ: ئاخڤتنکەر و گوهدار دڤێت گریمانا هندێ بکەن، کو ئاستەنگ و ئەنجامێن نێگەتیف بێی مایتێکرنا ئاخڤتنکەری ناهێنە ڕویدان.

ج- مەرجێ ڕاستییێ (باوەرییێ): ئەڤ ئاستەنگ و ئەنجامێن نێگەتیف ئەوێن ژ کردەیا گەفکرنێ پەیدادبن، د بەرژەوەندییا گوهداریدا نابن و گوهدار ل دویڤ شیانێن خۆ هەولا قۆرتالبوونێ ژ ئەڤان ئاستەنگ و ئەنجامێن نێگەتیف ددەت.

د- مەرجێ بنەرەتی (سەرەکی): ئاخڤتنکەر پێگیرییا خۆ بۆ بکارهینانا ئاستەنگ و ئەنجامێن نێگەتیف دووپاتدکەت، ئەگەر گوهداری ڕاسپاردەیێن ژ لایێ ئەویڤە هاتینە ئاڕاستەکرن ب جهنەهینان(Walton,2014:7).

جیاوازییا سەرەکی د ناڤبەر کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفکرنێ و کردەیا هۆشداریکرنێ دمەرجێ بنەرەتیدا ڕەنگڤەددەت، مەرجێ بنەرەتی وەکو سالۆخەتێ کردەیا ئاخڤتنێ یا گەفکرنێ دهێتە هژمارتن، ئەڤ سالۆخەتە ب شێوەیەکێ بەرچاڤ د کردەیا هۆشداریکرنێدا نا هێتە دیتن، کە واتە نەبوونا مەرجێ بنەرەتی دێ کردەیا گەفکرنێ بۆ کردەیا هۆشداریکرنێ ڤەگوهێزیت(Walton,2014:7). وەکو:

- ئەگەر تۆ دزییان بکەی، دێ دەستێ تە بڕم.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا ئاخڤتنکەر پێگیرییا خۆ ب ڕێکا بکارهینانا ئەنجامێن نێگەتیف دووپاتدکەت، ئەوژی (دەست بڕین)ە، کو ئەڤە دبیتە گەفکرن، ئەوژی ئەگەر ئەو ڕاسپاردەیێن ژ لایێ ئەویڤە هاتینە پێشکێشکرن، گوهداری ب جهنەهینان، کو ئەوژی (دزیکرن)ە.

ئانکو د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا مەرجێ بنەرەتی هەبوو، لەوا بوویە گەفکرن، چونکی (پێگری) و (ئاراستەکرن) هەنە، بەلێ هەر دەمێ مەرجێ بنەرەتی نەما، ل ئەوی دەمی گەفکرن دێ بیتە هۆشداریکرن. وەکو:

- ئەگەر تۆ دزییان بکەی، دێ کەڤییە زیندانێ.

هەر چەندە ل ئەڤێرێ ئاراستەکرن ژ لایێ ئاخڤتنکەریڤە هەیە، بەلێ پێگیریکرن نەدانایە سەر ملێ خۆ، لەورا دێ بیتە هۆشداریکرن.

1-11- کردەیا پەیماندانێ(Promise):

دیتنا سیمانتیکی بۆ تیۆرا کردەیا ئاخڤتنێ یا پەیماندانێ، ئەوێ چەندێ دیاردکەت، کو واتایا ئەوێ بەرەڤ کردەیێن پێگیرییێڤە دچیت، ئەوژی کەسێ ئاخڤتنکەر پێگیرییا خۆ بۆ ئەنجامدانا کارەکێ دەستنیشانکری، یان پێشنیارا پێگیرییا

کەسەکی ب ئەنجامدانا کریارەکا دەستنیشانکری دیاردکەت ، ئانکو ئاخڤتنکەر حەزا خۆ بۆ ئەنجامدان یان ئەنجامنەدانا کارەکی دیاردکەت.

پەیماندان ڕێککەڤتنەکا زارەکی یان نڤیسکییە بۆ ئەنجامدان یان ئەنجامنەدانا کارەکی، ئانکو پەیماندان ب مەرەما بیرهینانا بەرژەوەندییا کەسەکێ دی ب شێوەیەکێ زارەکی دیاردکەت(Pambudi,2017:20). وەکو:

– ئەز دێ تە سوباهی بەمە سینەمایێ. (پەیماندانا بۆ باشییێ)

– ئەز دێ هەوە بنبـڕکەم. (پەیماندانا بۆ خرابییێ)

د ئەڤێ نموونەیێدا ئاخڤتنکەر پێگیرییا خۆ ئەنجامدانا کریارەکێ دیار دکەت ...

کردەیا پەیماندانێدا ئەوە تێبینیا مەبەست ژ گوتنێ بهێتە کرن، ئانکو ئەرکێ گوتنا پەیماندانێ ڕازیکرنا گوهدارییە داکو باوەرییێ ب گوتنا ئاخڤتنکەری بهینیت. (موفلین – Mufflin) پەیماندانێ ب ڕێککەڤتنەکا زارەکی یان نڤیسکاری بۆ ئەنجامدان یان ئەنجامنەدانا کریارەکێ ددەتە نیاسین، ئانکو پەیماندان بۆ بیرهینانا ئاخڤتنکەری سەبارەت ئەنجامدانا کریارەکێ دهێتە بکارهینان، داکو د داهاتیدا بهێتە ئەنجامدان (Mifflin,2003: 1).

ب ئەڤی ڕەنگی پەیماندان د ناڤ زمانیدا بۆ باشی و خرابییێ دهێتە بکارهینان، ئەوژی ل دویڤ دەوروبەرێ ئاخڤتنێ ڕادوەستیت، بەلێ ئەو پەیماندانا بۆ خرابییێ دهێتە بکارهینان شێوەیەکێ گەفکرن و هۆشدارییێ وەردگریت و ترس و دوو دلی و نەخۆشییەکا دژوار ل دەڤ گوهداری دروستدکەت. ب شێوەیەکێ گشتی دەربڕینێن زمانییێن زڤر و دژوار د پەیماندانا بۆ خرابییێدا دهێنە بکارهینان و ڕیتما ئاخڤتنێ تۆند و بلندە و نەئارامی پێڤە دیارە، ئەڤەژی ژ پێخەمەت ئەوێ

چەندێیە داکو کارتێکرنێ ل سەر گوهداری مسووگەربکەت (ئاواز مجید عبدالقادر البرزنجی، 2003: 60– 61). وەکو:

گوهداری ڤەدکێشیت، ل ژێر ڕیتمەکا موسیقی یا زڤر و دژوار دەربڕینێ ژ وێنەیەکی دکەت کو پتر ل گەل ڕویدانا دیارکری بگونجیت، ئانکو شێوازێ دووبارەکرنێ ب مەبەست د کردەیا پەیماندانێدا دهێتە بکارهینان(ژێدەرێ بەرێ: 173–177). وەکو:

– ئەز ناهێلم ناهێلم تۆ ل کۆلیژێ دەوامێ بکەی.

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا پەیماندانا ب ڕێکا دووبارەکرنا کارێ (ناهێلم) هاتییە ئەنجامدان، ئەڤەژی زێدەتر بۆ ترساندن و گەفکرنا گوهدارییە.

د کردەیا پەیماندانێدا ئاخڤتنکەر پەیمانێ ددەت کو کارەکی د داهاتیدا بۆ بەرژەوەندییا گوهداری ئەنجامبدەت، ئانکو پەیماندان بۆ بابەتێن بیرهینان و مزگینییا پێگیریکرنا ئاخڤتنکەری بۆ پەیمانا هاتییە دان دهێتە بکارهینان.

ب ئەڤی ڕەنگی ئاخڤتنکەر پەیمانێ ددەت، کو د نوکە و داهاتیدا پێگیرییێ ب پەیمانا خۆ بکەت (

چیا عەلی مستەفا و بڕوا ڕەسول ئەحمەد، 2018: 293).

و ل دویڤ گرنگییا مەرجێن پێدڤی بۆ سەركەفتنا كردەیان دڤێت زمانی یاسایەكا بنەرەتی بۆ ناڤەڕۆكا دابێشەیێ هەبیت، ئەڤجا د جێبەجێكرنا كردەیا پەیماندانێدا، دڤێت ئاخڤتنكەر سوزێ بدەت، كو كریارەكا دەستنیشانكری د داهاتیدا ئەنجامبدەت (عبدالعزیز حسن محمد نوری، 2016: 122).

1-12- كردەیا پەیماندان و گەفكرنێ:

1-12-1- پەیوەندی د ناڤبەرا كردەیێن پەیماندان و گەفكرنێدا:

پەیماندان و گەفكرن وەكو دوو كردەیێن ئاخڤتنێ بۆ پێگیریكرنا پەیمانێ ژ لایێ ئاخڤتنكەریڤە د ناڤ زمانیدا دهێنە بكارهینان، پەیماندان بۆخۆشییێ و گەفكرن بۆ ترساندنێ و پتریا جاران ئەڤ هەردوو كردەیە بۆ دووپاتكرنێ و هۆشداریكرنێ بكاردهێن.

هندەك جاران پەیماندان و گەفكرن بۆ ئاگەهداركرنێ دهێنە بكارهینان، مەبەست ژێ ترس ... وەكو:

- هوین ترومبێلا من ببەن، دێ بۆ هەوە خراب بیت.

ئەڤ ڕستەیا ل سەری كردەیێن پەیماندان و گەفكرنێ ب خۆڤە دگریت، چونكی ئاگەهداركرنە ل دور دروستبوونا كارەكێ خراب، ئەوژی دانا باجێیە، ئەگەر هەولا برنا ترومبێلا ئەوی ژ لایێ ئەوانڤە هاتە كرن.

گەلەك ژ زمانڤانان ل سەر ئەوێ چەندێ ڕێككەفتینە، كو پەیوەندییەكا ئاشكر د ناڤبەرا پەیماندان و گەفكرنێدا هەیە، ژ بەر هندێ ئەڤ زمانڤانە دووپاتییێ ل سەر ئەوێ ڕاستییێ دكەن، كو نابیت پەیماندان ژ گەفكرنێ بهێتە جوداكرن. (ئێگنەر– Egner) دبێژیت: كردەیێن پەیماندان وگەفكرنێ ب شێوەیەكێ گشتگیر ژ لایێ زمانڤانان دهێنە پێناسەكرن، ئانكو ئەڤ هەردوو كردەیە جەختێ ل سەر پێگیرییا مرۆڤی بۆ ئەنجامدانا كریارەكێ دكەن، ئانكو ئەڤ هەردوو كردەیە پێكڤە دهێنە سالۆخەتدان و سەر ب كردەیێن پێگیركرنێڤەنە (كردەیێن ئاماژە ددەنەی پێگیرییێ) (Egner,2002:3) .

(جێسبرسن) دبێژیت: گەفكرن وەكو پەیماندانێ بۆ ئەنجامدانا كریارەكا ڕەتكری د داهاتیدا دهێتە بكارهینان (Jesperson,1954:27). وەكو:

- دڤێت خانی بۆ تە نەمینیت.

د ئەڤێ ڕستەیا ل سەریدا گەفكرن و پەیماندان بۆ ئەنجامدانا كریارەكا ڕەتكری هەنە، ئەوژی (...)

دیسان دەورووبەرژی دشێت پەیوەندییێ د ناڤبەرا پەیماندان و گەفكرنێدا دروستبكەت. بۆ نموونە: دەربڕینەكا وەكو (ئەز سۆزێ ددەم تۆ دەرنەچی.) دشێت ببیتە گەفكرن و د هەمان دەمدا پەیماندانەژی.

1-12-2- جوداهی د ناڤبەرا كردەیێن پەیماندان و گەفكرنێدا:

(سیرێل) دبێژیت: جوداهییا سەرەكی د ناڤبەرا كردەیێن پەیماندان و گەفكرنێدا د ئەوێ

چەندێدایە کو پەیماندان پێگیرییا ئاخڤتنکەری بۆ ئەنجامدانا کریارەکێ د بەرژەوەندییا گوهداریدا نیشانددەت، بەلێ د کردەیا گەفکرنێدا ئاخڤتنکەر پێگیرییا خۆ بۆ ئەنجامدانا کارەکی ل دژی بەرژەوەندییا گوهداری نیشانددەت (Searle,1969:58) .

ب هەمان شێوە (ئالان) جوداهییێ د ناڤبەرا پەیماندانا ڕاستەقینە و گەفکرنێدا دیاردکەت و دبێژیت: دبیت ئەڤ جوداهییە بۆ بەگراوەندا هزری و بیروباوەران یا ئاخڤتنکەری و گوهداری بزڤریت، ئەڤێ جوداهییێ ب نموونەیا ژێری دیاردکەت. وەکو:

– سۆزبیت ئەز نمرەیەکا بلند بدەمە تە، ئەگەر ڕەفتارەکا باش ل دەڤ تە هەبیت.

– سۆزبیت ئەز پەیوەندییێ ب پۆلیسان بکەم، ئەگەر تۆ نەچی.

ئەم دشێین بگەهینە ئەوی ئەنجامی کو د ڕستەیا ئێکێدا پەیماندانەکا ڕاستەقینەیە و دەنگوباسەکێ خۆش بۆ گوهداری تێدا دهێتە دیتن، بەلێ ڕستەیا دوویێ بۆ گەفکرنێ هاتییە بکارهینان، ئانکو پەیڤا (سۆزبیت) ب شێوەیێ ترساندنێ وەکو ئاماژە بۆ دەنگوباسەکێ نەخۆش بۆ گوهداری هاتییە بکارهینان، (ئالان)جوداهییێ د ناڤبەرا پەیماندانا ڕاستەقینە و کردەیێن گەفکرنێ بۆ بابەتێ دەرئەنجامێ هەڤدژ سەبارەت حەزێن گوهداری ڤەدگەرینیت، ئەوژی دێ ل دویڤ پێگیریێن ئاخڤتنکەری بۆ ئەنجامدانا کریارەکا دیارکری ب دەستڤەهێن(Allan, 1986: 195).

(ئالان) دبێژیت: هندەك گوتنان مژاتی و نەئاشکرایی پێڤە دیار

– سۆزبیت تۆ دەمێن زێدە کاربکەی.

– سۆزبیت ئەز سەرۆکی سەبارەت کریارێن تە ئاگەهداربکەم.

هەر ژ ئێکەم بەرێخودان بۆ ئەڤان نموونەیێن ل سەری دیارکری، دوو دلی ل دەڤ مرۆڤی سەبارەت ناڤەرۆکا ئەڤان نموونەیان د ناڤبەرا پەیماندان و گەفکرنێدا پەیدادبیت، ئەڤ دوو دلییە د شیاندایە ب ڕێکا دەوروبەرێ گوتنێ بهێتە چارەسەرکرن، ئەگەر ئەڤ گوتنە د دەوروبەرکیدا بهێتە گوتن کو د بەرژەوەندییا گوهداریدا بیت، ب ئەڤی ڕەنگی دێ وەکو پەیماندان سەرەدەری د گەلدا دهێتە کرن، ئانکو دێ واتایا هێزا ئەڤان گوتنان پەیماندان بیت، ژ لایەکێ دیڤە مەرجێن ڕاستییێ بۆ پەیماندانێ ب شێوەیەکێ گونجای د شیاندایە ل سەر ئەڤان کردەیان بهێنە چەسپاندن، بەرۆڤاژی ئەگەر ئەڤ گوتنێن ل سەری ئاماژە پێکری سەبارەت گوهداری دڕازیکەرنەبن، ب ئەڤی ڕەنگی هێزا گوتنا ئەڤان ڕستەیان دێ ب گەفکرن هێتە هژمارتن، زێدەباری هندێ مەرجێن ڕاستییێ د شیاندایە ل سەر ئەڤان کردەیان بهێنە چەسپاندن (Allan, 1986: 195).

ب هەمان شێوە هەر دوو کردەیێن پەیماندان و گەفکرنێ د شیا هۆکارێن دەوروبەری و ئەو پەیوەندییا جڤاکییا د ناڤبەرا ئاخڤتنکەر و گوهداریدا هەی بهێتە چارەسەرکرن، ب ئەڤی ڕەنگی د شیاندایە کردەیێن پەیماندان و گەفکرن ژێك بهێنە جوداکرن. وەکو:

– ئەز دێ سوباهی بۆ دیتنا ئالـەتی هێم.

هێزا کارتێکرنێ د ئەڤێ نموونەیێدا، یا دیارنینە، کا ئەرێ پەیماندانە یان گەفکرنە، ژ لایەکێ دیڤە ئەگەر سەرپەرشتیارێ کارگەهێ ل گەل کارکەرێ بەرپرس ژ ئالـەتی باخڤیت و رستەیا ل سەری بێژیت، ب ئەڤی رەنگی دێ هێزا کارتێکرنێ یا ئەڤێ گوتنێ وەکو گەفکرن هێتە هژمارتن، ب پراکتیزەکرنا مەرجێن راستییێ ل سەر ئەڤێ گوتنێ و مەرجێن راستییێ بۆ کردەیا گەفکرنێ راستییا ئەڤێ گوتنێ دسەلمینیت، ب ئەڤی رەنگی ناڤەرۆکا بابەتێ ئەڤێ گوتنێ کریارەکا داهاتییا نەخۆش بۆ گوهداری پێشبینیدکەت، ئەڤەژی ژ بەر کو ئاخڤتنکەری دەستهەلاتەکا بلندتر ژ گوهداری هەیە، بەلێ ئەگەر ئەڤ گوتنە ژ لایێ کەسەکێ میکانیکییێ شارەزاڤە بهێتە گوتن، کو شیانێن چاککرنا ئالـەتی هەبن، ب ئەڤی رەنگی ل گەل خودانێ ئالـەتی باخڤیت، دێ هێزا کارتێکرنا ئەڤێ گوتنێ وەکو پەیماندان هێتە هژمارتن، ب پراکتیزەکرنا مەرجێن راستییێ ل سەر ئەڤێ گوتنێ و مەرجێن راستییێ بۆ کردەیا پەیماندانێ راستییا ئەڤێ گوتنێ دسەلمینیت، ب ئەڤی رەنگی ناڤەرۆکا بابەتێ ئەڤێ گوتنێ کریارەکا داهاتییا خۆش بۆ گوهداری پێشبینیدکەت (Allan, 1986: 195).

(هامبلین– Hamblin) دیاردکەت، کو گەفکرن ... ل گەل حەزا مرۆڤی ناگونجن، د ئەو

– ئەز دێ هەوە سەرئێخم. (پەیماندان)

– ئەز دێ هەوە شەرمزارکەم. (گەفکرن)

ب کورتی پەیماندان بۆ مزگینییا گەهاندنا باشییێ یان دانە پاشا خرابییێ ژ گوهداری د داهاتیدا دهێتە بکارهینان، بەلێ گەفکرن ب مەبەستا گەهاندنا خرابییێ بۆ گوهداری د داهاتیدا دهێتە بکارهینان.

(سامی – Sami) ئاماژە ب جوداهییەکا دی د ناڤبەرا هەردوو کردەیاندا دکەت، ئەوژی د حالـەتێن گەفکرنێدا، ئەگەر کەسێ گەفکەر ژ ئەنجامێن گەفکرنێ پاشڤە زڤری، ل ئەوی دەمی چ پالـدەرێن جێبەجێکرنا کردەیا گەفکرنێ ل دەڤ کەسێ گەفکەر نامینن. بەلێ د حالـەتێن پەیماندانێدا، ئارمانجا کەسێ پەیمانێ ددەت، ئەوە کو رێزێ ل پەیمانا خۆ بگریت، زێدەباری هندێ جوداهی ژی د چارچۆڤێ ب دەستڤە هینان و ژ دەستدانێدایە، بۆ نموونە، گەفکرن جەختێ ل سەر ژ دەستدانا ئارمانجێ دکەت و چارچۆڤێ ژ دەستدانێ پێدڤی ب پالـدەرێ بەرگریکرنێ هەیە، بەلێ پەیماندان جەختێ ل سەر ب دەستڤە هینانێ دکەت، ئانکو کەسێ پەیمانێ ددەت، چاڤەرێی ب دەستڤە هینانێ دکەت، ب ئەوی رەنگی کو کارلێکرن ب دەستڤە هینانەکا پێشبینیکرییە و پشتەڤانییا پێشنیازێ دکەت (Sami, 2015: 50).

پـشـکـا دووێ: گـەفـکـرن و زمـانـێ هـۆزانـێ

2-1-2 تێکەلیا گەفکرن و زمانێ هۆزانێ:

زمانێ هۆزانێ ئالاڤ و کەرەستەیەکێ سەرەکییە بۆ بنیاتنان و ڤەهاندنا هۆزانێ. واتە هۆزانڤان ب رێکا زمانی هەلویست و هەلچوونێن خۆ یێن

دلینی دگەهینیتە خواندەڤانان، ئەڤجا ئەو زمانێ هۆزانڤان بۆ ڤەهاندنا هۆزانێ بكاردهینیت، گەلەك ژ زمانێ رۆژانە یێ خەلكی یێ جودایە، چونكی زمانێ رۆژانە و ئاسایی بۆ مەرەما كاروبارێن پێدڤی و پەیوەندیكرنێ د ناڤبەرا تاكە كەسێن كۆمەلگەهێدا دهێتە بكارهینان و ژ كۆمەلەكا یاسا و دەستووران پێكدهێت، بەلێ زمانێ هۆزانێ زمانەكێ تایبەت و بژارەیە و ملكەچی چ یاسا و دەستورێن رێزمانی نابیت، كەواتە هۆزانڤانی مافێ یاریكرن ب پەیڤ و دەستەواژە و رستەیێن زمانی هەیە، ئەڤەژی ب مەبەستا ئەوێ چەندێیە داكو تێكستێ خۆ یێ هۆزانی، ب شێوەیەكێ سەرنجراكێش بۆ وەرگری ڤەگوهێزیت.

ب ئەڤی رەنگی زمانێ هۆزانێ زمانەكێ فرە رەهەند و فرە واتایە و ب هیچ رەنگەكی د شیاندا نینە د ناڤ واتایەكا دەستنیشانكریدا بهێتە تەسككرن. ئانكو (زمانێ هۆزانێ شورەشەكە ل دژی كێمكرنا فرە واتایێ د ناڤ هۆزانێدا بكاردهێت.) (عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، 2007: 33).

گەلەك نڤێسەر و رەخنەگرێن ئەدەبی، زمانێ هۆزانێ پێناسەكرینە. د ئەڤی بواریدا (جون كوهین) دبێژیت: (زمانێ هۆزانێ ب شێوەیەكێ گشتی زمان نینە، بەلكو شێوازەكێ تایبەتێ زمانییە) (جون كوهین، 2000: 64).بەلێ (عەبدولحەمید جیدە) دبێژیت:(زمانێ هۆزانێ زمانەكێ دەربڕینێ نینە، بەلكو زمانەكێ ئافراندن و ئاماژەكرن و شرۆڤەكرنێیە و پتر ژ ئامرازەكییە بۆ ڤەگوهاستن و تێگەهشتنێ) (عبدالحمید جیده، 1980: 334).

ئەڤجا ب گشتی دشیاندایە بهێتە گوتن، زمانێ هۆزانێ: زمانێ هەست و سۆز و ئاشۆپ و كارتێكرنێیە و بۆ مەبەستەكا جوانكاری و هونەری دهێتە بكارهینان.

2-2- تایبەتمەندییێن زمانێ هۆزانێ:

زمانێ هۆزانێ چەندین تایبەتمەندی هەنە. ل خوارێ دێ ئاماژە ب گرنگترین تایبەتمەندییان هێتە دان:

1- د زمانێ هۆزانێدا لادانێن دەنگی و پەیڤێ و ریتمی...هتد، دهێنە ئەنجامدان، ((ئانكو هۆزان داكو زمانەكێ جودا دروست بكەت، بەرەف لادانان دچیت، د هەمان دەمدا ئەو لادان یا رێكخستییە و مەبەستەكا جوانكاری پێ هەیە. ئەڤ چەندە مە بەرەڤ ئەوێ راستیێ دبەت، كو هۆزان بۆ دروستكرنا زمانەكێ جودا یێ ئامدای ب لادانێن دیاركری پێدڤی ب هەلبژاردنێن بژاردەیی و رێزكرنێن تایبەت و جودا هەیە)) (مەسعود جەمیل رەشید، 2014: 94-95).

2- زمان د هۆزانێدا بۆ مەبەستەكا جوانكاری دهێتە بكارهینان و ئەڤ تایبەتمەندییە زمانێ هۆزانێ و زمانێ ئاسایی ژێكجودا دكەت، (ب ئەڤی رەنگی هۆزان بەرهەمێ شیانێن جوانكارییا زمانییە و هێرشەكا رێكخستی و هەستپێكرییە بۆ سەر زمانێ ئاسایی) (عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، 2007: 34).

3- زمانێ هۆزانێ تایبەتمەندییەکا ڕیتمی هەیە، ژبەر ئەڤێ چەندێ ب زمانێ هۆزانێ دهێتە بناڤکرن (حسن محمد نورالدین، 2005: 76).

4- زمانێ هۆزانێ ئەرکەکێ کارێکتەر د ئاڤاکرنا بنیاتێ هۆزانێدا دبینیت، چونکی زمان ئامرازەکێ سەرەکییە ب هاریکارییا ئەوی هۆزانڤان دشێت ئافراندن و داهێنانێ بکەت)) (هدى صدیق أحمد، 2013: 17).

5- ئێك ژ تایبەتمەندییێن زمانێ هۆزانێ ئەوە، کو زمانەکێ ئاشۆپی و خەیالی و ئەندێشەییە، ب ئەڤی ڕەنگی هۆزانڤان زمانەکێ ئاشۆپی ڤەدگوهێزیت، چونکی زمان ل دەڤ ئەوی ئامرازەك نینە بۆ ئارمانجەکێ، بەلکو ئارمانج ب خۆیە، ب ڕێکا پەیڤ و ڕستەیان دەربڕینێ ژ ئەڤی زمانی دکەت (لگفی عبدالبدیع، 1989: 81).

6- ئەڤ زمانە خودان واتا و مەبەستەکا دەستنیشانکری و جێگیر نینە، چونکی د شیانا ئەڤی زمانیدا هەیە شرۆڤەکرنێن جودا وەربگریت (محمد عزام، 2003: 78).

7- زمانێ هۆزانێ بۆ ئازراندنا هەست و سۆزان دهێتە ئاڕاستەکرن و زمانەکێ لۆژیکی نینە، ب ئەڤی ڕەنگی (زمانێ هۆزانێ دەربڕینەکا ڕاستگۆیانە ژ جیهانەکا نەئاسایی ناکەت، بەلکو دەربڕینێ ژ جیهانەکا ئاسایی ب شێوەیەکێ نەئاسایی دکەت) (جان کوهن، 1986: 113).

8- زمانێ هۆزانێ ژ لایێ تەخەکا جڤاکییا بەرزڤە دهێتە بکارهینان، کو ئەوژی هۆزانڤانن، ب ئەڤی ڕەنگی، زمانێ هۆزانێ زمانەکێ دەگمەن و ئەگەرێ دروستکرنا شێوازانە، کەواتە زمانێ هۆزانێ دیاردەکا بەربەلاڤ نینە، ئانکو هەمی کەس بکارناهینن و هەمی کەس ب شێوەیەکێ ڕاست و دروست تێناگەهن (ئازاد ئەحمەد مەحمود، 2012: 131).

2-3- ئەرکێن زمانێ هۆزانێ:

ئەرکێ سەرەکی یێ زمانی، گەهاندنا واتا و مەبەستانە بۆ کەسێن بەرامبەر، ئانکو زمان بۆ مەرەما تێگەهشتنێ د ناڤبەرا تاکە کەسێن جڤاکیدا دهێتە بکارهینان، بەلێ زێدەباری ئەرکێ گەهاندنێ، زمانێ هۆزانێ بۆ مەبەستا جوانکاری و مەجازی ژ لایێ هۆزانڤانانڤە دهێتە بکارهینان. ل خوارێ دێ ئاماژە ب هندەك ژ گرنگترین ئەرکێن زمانێ هۆزانێ هێنە دان:

1- بکارهینانا پەیڤ و دەربڕینێن بازاڕی یێن بێ پەردە.

2- ڤەژاندنا پەیڤێن ڕەسەنێن ژ کار کەڤتی.

3- بکارهینانا پەیڤ و ناڤێن مێژوویی و ئەفسانەیی (خومالی و بیانی).

4- شکاندنا یاسا و دەستورێن ڕێزمانی و واتایی (ئەبو عوبەید عەبدوللا زیاب، 2005: 122-125).

5- ئێك ژ ئەرکێن دی یێن زمانێ هۆزانێ ئەوە کو زمانەکێ نەرگسییێ خودییە و ئارمانجا سەرەکی ژ زمانێ هۆزانێ خولقاندن و ئافراندنا بەرهەمەکێ نوی و تازەیە.

6- زمانێ هۆزانێ ئەركەكێ ئاماژەیی هەیە و تیۆرا ئیحایی ژ بۆ زمانێ هۆزانێ تشتەكێ نوی نینە، ئانكو دوو شێوە ژ بۆ دەربرینا زمانێ هۆزانێ هەنە: یێ ئێكێ ڤەگوهاستنا ڕاستیایە، و یێ دووێ، دروستكرنا هەست و سۆزانەو هۆزان ژی ڕێژەیەكا گونجایە د ناڤبەرا ئەڤان هەردوو ئەركاندا (هدی صدیق أحمد، 2013: 16-17).

7-مل ب ملێ هندێ، كو زمانێ هۆزانێ گرنگیدان ب ڕۆخساری بۆ مەبەستا كاریگەری و جوانكارییێ ددەت. دیسان زمانێ هۆزانێ گرنگییێ ب واتا و ناڤەرۆكا هۆزانێ ژی ددەت. ب ئەڤێ چەندێ هەولددەت چەند كردە و مەبەستێن پراگماتیكی بۆ جڤاكی ڕادگەهینیت. وەكو: ئامۆژگاری، دووپاتكرن، ڕازیكرن، ئاڕاستەكرن، سۆپاسیكرن، ڕەتكرن، داخوازی، گەفكرن...هتد.

2-4- گەفكرن و زمانێ هۆزانێ:

ئەڤ لایەنێ پراكتیكی بۆ دیاركرنا كردەیا گەفكرنێ د زمانێ هۆزانێدا هاتییە تەرخانكرن. ئەوژی د هۆزانێن (ئەحمەدێ نالبەند / باغێ كوردا)دا ، كو دێ هەول هێتە دان، ئەو جۆرێن گەفكرنێ ئەوێن د پشكا ئێكێدا هاتینە بەحسكرن، د دیوانا ناڤبریدا بهێتە پراكتیكرن. ئەوژی ب ئەڤێ ڕەنگێ ل خوارێ دیاركری:

A- سزادانا جەستەیی:

هەر وەكو بەری نوكە ئاماژە پێ هاتییە دان، كو د سزادانا جەستەییدا پێكهاتەیا ئەڤێ جۆرێ گەفكرنێ ڕستەیەكە ژ جۆرێ كردەیا ب مەبەستە. دەم د ڤێرێدا داهاتییە و ئارمانج ژێ گوهدارە و گەفكرنێ ئاڕاستەیی ئەندامێن لەشێ ئەوی دكەت. ڕستە دبیت یا دیاربیت و بكەر ژی ل ڤێرێ ئاخڤتنكەرە، یان ژی دبیت ڕستەیا دیارنەبیت و بكەر یێ دەستنیشانكری نەبیت. كو د ئەڤان دێڕیاندا دیار دبیت:

1- ئەو كوڕێ شێخێ كو شێخە بێ ویلایەت شەر هەلێخە

چی دەما هات وی دەرێخە هەردو چاڤ لێ بینە دەر (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ ئێكێ، 1997: 178).

د ئەڤێ دێڕا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ل كوڕێ شێخی دكەت، چونكی بەحسێ دەرئێخستن و دەرهینانا چاڤێن ئەوی دكەت.

2- ئەڤا من گوت نیشانا ئەحمەقانە كو ئەڤ تەرزەنە شەئنێ وان هەمانە

كو دنیا گرت و دین هێلا ترانە

ئەڤان تۆڤان هەرۆ لێبدەن دوژینا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ ئێكێ، 1997: 79).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ئاڕاستەی ئەوان كەسان دكەت، ئەوێن جلكێن نەشەرعی ل بەردكەن، چونكی بەحسێ لێدانا لەشێ ئەوان ب دوژینان دكەت.

3- ژنكا شورِ و نعيم شين   شەش پێهنا كێرن
هەرو لێدە (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ، 1998: 511).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەيی ئاراستەی ئافرەتێن چاڤگرێ دكەت، چونكی بەحسێ قوتانا ئەوان ب پێهنان دكەت.

4- عەردێ بچنێ بو شەرا ترسەك لوان نينە
ئەو شبهی ئاشی وەسا دێ دوژمنی هێرن
ئەم هەردو دين ئەهلێ ئيسلام و فەلە پێكڤە
خەلكی ددوشن ئەو وەكی بزنا ئەو سەربێرن
بێ عارو سست دين نينن شوبهی غەيری خو
توپ و تڤەنگ و چەقوك و كەيرو كێرن
ئەی قەومێ كوردی هلون سەرخو كو ئەم ئاشين
چی دوژمنێ هەی وەكی دەخلی هەما پێرن
خەلكی حساب كەن وەكی بزن و مە و چێلا
كورد وەكی نێری و بەران و گارەشێ نێرن
كوردێن برا تێ بگهن شعرا مە يا كويرە
مەعنا تو سەرگێرو عالەم بوتە بن گێرن (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێيێ، 1998: 44-45).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا، (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەيی ل دوژمنێن مللەتێ كورد دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ هێرانا لەشێ ئەوان دكەت.

5- هەما من ديت خو بێ رێزو ئەدەب كر   ئەزێ زۆ پێڤەدەم بێ هان و مانی
گوهێ خو بدەن گەڤا خزمی ب چ تەرزە   غولامی لبەر ئەڤان مست و شەقانی
چ گازندا نەكە هژبە نەنالە   وەكی هەر موستەحەقی بەر قوتانی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێيێ، 1998: 117).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا زرباب گەفێن جەستەيی ئاراستەی نەفسييێ خۆ دكەت، چونكی بەحسێ پێڤەدانا ئەوی ب شێوەيەكێ ب لەز دكەت و ژ هەژيبوونا ئەوی ب قوتانێ و مست و شەقان دبينيت.

6- نزانم دێ بچ ڕوى چم پێش عـــەيالـــى
لنـاڤ وان ئـەز بـكـــەم زێـمـار و نــــالـــــى
كو خاتونا مە دێ دەسـت دەت گـوپـالـــى
هەرە ئەحمەد نەهێى خو بدەى قوتانێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێيێ، 1998: 321).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا (نالبەند) پشتى دەستڤالا ژ سەر ئاشى ڤەدگەريت، بەحسێ ئەوێ ڕويدانا گەفكرنێ يا هەڤژينا خۆ ل بەرامبەر خۆ دكەت، ئەڤەژى ب گەفكرنەكا جەستەيى دهێتە هژمارتن، چونكى بەحسێ قوتانا ب گوپالى يا د ئەڤێ پارچەيا هۆزانێدا هاتييە كرن.

7- مێهـڤـانێ ب هـانى مانى　　بــلا بهـێـنـيـت بێ شيـڤ
وەكــى زو نــەهـــات خـــانى　　مەعـيـەن ئـەو ما بێ دەليڤ
حــەرام ئـــەو بـخـوت نـانـى　　حـەقێ وينە مست و چويڤ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێيێ ، 1998: 391).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەيى ل نالبەندى هاتييە كرن، ئەوژى ل دەمێ بەحسێ برسيكرن و قوتانا ئەوى ب مست و چويڤان هاتييە كرن.

8- زەمــرود هـەرە بـالاڤێ　　دا مـــەلا بــێ هـيـڤـى بـيـت
نــە زڤـــرەڤــە ژسـەر ئاڤێ　　بـەلـكـــى ژمـــە كـويـڤـى بيت
ئـەگـەر نـەچـو ژڤێ ناڤێ　　لازم يــا وى بـچـويـڤـى بـيـت (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێيێ، 1998: 369).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەيى ژ لايێ (زەمرود)يڤە ل مەلايى هاتييە كرن، ئەوژى ژبەركو بەحسێ لێدانا ئەوى ب چويڤى دكەت.

9- تـو ژ مالا خـوبـێ هـيـڤـى　　تـو كـەفـتـى سـەر دلـێ مـە
هـــەرە مـــا تــو وێ كـــويـــڤـــى　　مـــە دەخــــل و دانێ كـێـمـە
دێ وە دەرێـــخـــم بـــچـــويـــڤـــى　　چـنـكـــى ئـەزمـامـــێ وى مە
قـــــەت هـوين نـامينە لـڤـێرێ　　من گوت غەيرى ئـەڤ شـەڤـە
مـــا هـــوين هـاتـيـنـە خـێـرێ　　زادێ مــــە ئــێ بــــەردەڤــــە
هـێـژ مـن دەست نەداى بێرێ　　ســحـــــارێ بـــخـــو بـــرەڤـــــە (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێيێ، 1998: 374-375).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا، ژبەر هەژاری و دەستكورتییا ئەوی سەردەمی، گەڤێن دەرئێخستن ب چویڤی و بێریێ ل مێهڤانی دهێنە كرن، ئەڤەژی ب گەفكرنا سزادانا جەستەی دهێتە هژمارتن.

10- تو ژی ڕوینە وەك ژنا — لبەر مال و عەیالی
بەس گوه بدە گوتنا — ڕۆژەكێ تو نەلمالی
ترسم تو بكەڤی كونا — دێ تە قوتم بگوپالی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ، 1998: 397).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی، ئەوژی قوتانا ب گوپالییە ئاڕاستەی هەڤژینا خۆ دكەت، ئەوژی پشتی ژ زیزبوونێ دزڤریتەڤە مال.

11- قاسمی گوتە بابێ — ئەڤە ل خەلكی بەلایە
ئەز نادەم تە چو جابێ — ما بومە ئاخ كێشایە
هلو بچویڤەكی رابێ — حسابا وی دوتا یە (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ ، 1998: 528).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا هۆزانڤان، (قاسم)ی هاندەدەت، كو گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ئاڕاستەی بابێ خۆ بكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ قوتانا ئەوی ب چویڤی ب شێوەیەكێ دوو بەرامبەر دكەت.

12- مێهڤانێ بهانی مانی — بلا بمینیت بێ شیڤ
وەكی زو نەهات خانی — مەعیەن ئەو مابێ دەلیڤ
حەرام ئەو بخوت نانی — حەقێ وینە مست و چویڤ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 419).

ئەڤ دێڕێن هۆزانێ بۆ جارا دووێ دهێنە دووبارەكرن، كو ب گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەییە، كو ژ لایێ خودانێ مالێڤە ل نالبەندی دهێتە كرن، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ برسیكرنا ئەوی و لێدانا ئەوی ب مست و چویڤی دكەت .

13- كەلامەك تازە عەیشێ — من زانی گوت فەیروزێ
وەكی مەلا هات حەوشێ — چاك ژێ داقوتن توزێ
وی شول خاڤ كر ژ ڕەوشێ — بلا بچیت سەر كوزێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 419).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ژ لایێ عەیشێ و فەیروزێڤە ل مەلایی دهێتە كرن، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ ب باشی داقوتانا توزێ ل ئەوی دهێتە كرن.

14- كابـانیێ گوت جامێری　　　دوستێ بحیلە وەك رویڤـــی
تـــو ژ حـــوكمـەتـێ نەوێری　　　هـلـو دەربـێـخـە بـچــویـڤـی
بـــەرێ وی بـــدە كـێـــری　　　دا ژ مـــە بـبـیت بـێ هیڤـــی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 426)

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ژ لایێ كابانییا مالێڤە ل زەلامێ مالێ دهێتە كرن، چونكی بەحسێ دەرئێخستنا ئەوی ب چویڤی دكەت.

15- دێ وەرن خـو نـەكوژن ئڤـرو كـورێ شـاكـەرەمی
بـۆ مـعـلـم بـۆ بـچـویـكـا ئـو گرین پـێـكـڤە هەمی
گـوت هـەرۆ دێ مـە قوتیتن گـەلـەكـێ خورتە زڤر
گـوپـزەك لازمــە بــووی كـــــو ژ دارێ قـــەرەمـــی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 475).

د ئەڤێ كۆپلەیا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ئاراستەی مامۆستایێ قوتابخانەیا كورێ شاكەرەمی دكەت، چونكی بەحسێ پێدڤیبوونا ئەوی ب توپزان ژ دارێ قەرەمی دكەت.

16- تو عـەبـدالـەكـێ كوڤی　　　ئــەز بـەدەلی سـێ سـەدا
وەكی شێـرێ لـبـەر روڤی　　　مـن چــوك لعەردی ڤەدا
بێ چەك من سەرێ چوڤی　　　بــو شــــەری نـیـشـا تــەدا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 482).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ل فەقییان دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەرهەڤییا خۆ بۆ شەرِی ب چویڤی دیاردكەت و ب شێوەیەكێ زێدەبێژی پەسنا خۆ دكەت.

17- ئـەگـەر سافـار بڤـان وەسفا نەبیتن　　　یەقین خــاتوون هــەرو دێ مـن قوتیتن
گەلەك پاشـی ژبـو مـن عارو شەرمە　　　كو خاتـوون سەییدا رو تـرش و گەرمە

وەكی چـویڤیێ خوراكەت بو قوتانێ   هەوار هینگێ مـەفـەر مـن نینە كانێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 522).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) بەحسێ گەفكرنا خێزانا خۆ (خاتوون سەییدا) ل سەر گیانێ خۆ دكەت، ئەڤەژی دبیتە گەفكرنەكا سزادانا جەستەیی، ژبەركو بەحسێ قوتانا ب چویڤی دكەت.

18- ژنـا شرٍ و نـەعیـم شـین   شـەش پـێـهـنـا هـەرو لـێـدە (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ، 1998: 54).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا نالبەند گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی ئاراستەی ئافرەتا شرٍ و نەعیم شین دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ لێدانا ئەوێ هەرۆ ب شەش پێهنان دكەت.

19- ڤرێكـەن بگلهكێ شـیری دو سیڤا   وەسا نازك بخوم ئـەز وان بلـێـڤا

ئەگەر بو من نەهێن مەعیەن بزانـە   ئەزێ شكێنم سەرێ تە لناڤ دو شیڤا

(ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ، 1998: 152).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا جەستەیی، ئەوژی (سەر شكاندنە) ئاراستەی كەسەكی ب ناڤێ حەجی دكەت.

B-سزادانا دەروونی:

هەر وەكی بەری نوكە ئاماژە پێ هاتییە دان، كو سزادانا دەروونی بریتییە ژ ئەوێ گەفكرنێ یا دهێتە ئاراستەكرن بۆ ناخێ گوهداری نەكو لایەنێ جەستەیی. كو د ئەڤان نموونەیاندا دیار دبیت:

1- بزانن نـەقـشـەبـەندی كورەمـارن   خو لێ بستەهە نەكەن دێ بیتە زەحـمـەت

بـبـاگـن شـێـرن و ڤاهر پەزێ سپی   كـەسێ بـاوەر نەكەت لێ بو شەقاوەت (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ ئێكێ ، 1997: 105).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند گەفكرنەكا) ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ئاراستەی نەقشەبەندییان دكەت، چونكی پەیڤێن كرێت دەربارەی ئەوان بكاردهینیت و ئەوان ب كورەمار وەسفدكەت.

2- ئەحمەد تە حەقیقەت خوش شەكر خار

بـێ شــەرم و حـەیـا كــرن بـریـندار

ئـیـنـسـانـێ خـراب و بـێ غـەم وعـار

عیبرەت نەكرە تو هەر هلاڤێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ، 1998: 275).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ئاڕاستەی كەسێن بێ شەرم دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ بریندار كرنا ئەوان و بێ غەم و بێ عاربیا ئەوان دكەت، ئەڤەژی ب مەبەستا شكاندنا ئەوانە.

3- ئەگەر هوین نڤێژا نەكەن ئەز ئەڤە
بزانن كو گوپا مەزن من دەڤە
قەلەم شیرە ئەزمان من خەنجەر
بە لەومێ ئەگەر وا بكوژم یا فەرە
بترسن ژڤی شیر و خوش چەكی
ئەزێ پێ كوژم سێ سەد بدەفعەكێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ ، 1998: 320).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ب شێوەیەكێ زێدەرویی ئاڕاستەی بێ نڤێژان دكەت. ئەوژی ل دەمێ بەحسێ دەڤ و قەلەم و ئەزمانێ خۆ دكەت و ب توپ و شیر و خەنجەران بەراورد دكەت، و بەحسێ كوشتنا ئەوان دكەت، بەلێ د ئەڤان نموونەیاندا مەبەستا هۆزانڤانی ژ كوشتنێ، هەتكبرنا نەنڤێژكەرانە، ژبەر هندێ ئەڤە دبیتە سزادانا دەروونی.

4- ئەز ئەو شاعرێ كوردم ئەحمەدم
بە ئەزمانی تڤەنگا بەدەل شەش سەدم (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ ، 1998: 322).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ب شێوەیەكێ زێدەرۆیی ئاڕاستەی ئەوان كەسان دكەت، ئەوێن گوهداریا ئامۆژگاریێن ئەوی نەكەن، ئەوژی ل دەمێ ئەزمانێ خۆ ب تڤەنگێ بەراورد دكەت، كو مەبەست پێ هەتكبرنا ئەوانە.

5- دڤێت من كو نافێ وە راكم عەلەم
ددەستێ مەدا شیر و شێرە قەلەم
هەمی قەوم و مللەت خودان شاعرن
هەما هوین نەبن لەو مە ناراگرن
(ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ ، 1998: 407–408).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا، جۆرێ گەفكرنا بكارهاتی بریتییە ژ گەفكرنەكا سزادانا دەروونی، كو هۆزانڤانی ئەو گەفكرن ئاراستەی ئەوان كەسان كرییە ئەوێن بهایێ هۆزانێن ئەوی نزانن،

ئەوژى ل دەمێ بەحسێ پێنووسێ خۆ دكەت و ب شير و شێر بەراورد دكەت، كو مەبەست پێ هەتكبرنا ئەوان كەسانە.

6- گەلى دوستا گەلى كوردا نىٚ شەرمە هوين ژمن بو ژنا دكويڤى نە ما چ لازم كو ڤەكەم ئەزمانى قەلەمى هەلگرم ئەم حەربى نە ...

(كاغەزا هەر بگەفا راچينە)؟ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 216).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونى ل هەڤال و كەسوكارێن خۆ دكەت، ئەوژى ل دەمێ ئامادەييا پێنووسێ خۆ بۆ شەڕى و هەتكبرن و شكاندنا ئەوان دياردكەت و ب ئەزمانێ خۆ گەفان ل كەسوكار و هەڤالێن خۆ دكەت.

7- ما چ لازم كو ڤەكەم ئەزمانى قەلەمێ هەلى گەرم و حەربينە
وە چو حال پاشى ژ دەست من نابن قەلەمێ من بقەهر و ياسينە
كچكەكا جان و بەلاش مە دڤێن قەت نەبێژن ئەڤە يارينە (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 224).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) وەكو دێرێن بەرى ئەڤێ نموونەيى، گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونى ل هەڤال و كەسوكارێن خۆ دكەت، چونكى دبێژيت ئەوان ئەز دێ ب ئەزمان و قەلەمێ خۆ هەوە بێ سەروبەركەم و هەتكا هەوە بم.

8- حەزبكەن بو من عەمەل كەن حەزنەكەن كەيفا هەوە
هوين ژ دەستێ من هەرو دێ كەن هزار جار ئاخ و ئاى
قبحەتم ئەزمان رەشم نەى دل خوەشم لەو بێ وەشم
نێرگزا لاتا گەشم بشكوژ بەلاڤ و دايە باى (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 225-226).

گەفكرنا دێرێن هۆزانا ل سەريدا هەى، ژ جۆرێ گەفكرنا سزادانا دەروونييە، كو هۆزانڤان دەروونى ل هندەك هەڤال و كەسوكارێن خۆ دكەت، داكو بابەتێ ژن هينانێدا هاريكارييا ئەوى بكەن، ئەڤەژى ب گەفكرنەكا سزادانا دەروونى دهێتە هژمارتن، ژ بەركو نالبەند بەحسێ

ئەزمانپیسییا خۆ دكەت و دێ وەسا بەحسێ ئەوان كەت، كو ئاخ و نالینان بێژن.

9- هەر عەردەكی بێ ئـەصلەكی

بـشـولا مەزن رابو پیـا

كەس گـوھ نەدەن دەعوا بكـەت تف

كەن سەر و چاڤ و ڕویا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 431).

د ئەڤان دێڕێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ئاراستەی مرۆڤێن دوو ڕوی و بێ ئەسل دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ تفكرنا سەر و چاڤێن ئەوان دكەت.

10- بئـەزمانـی ئـەز شـیـرم	**تـو بـدە بـەر خـو مـەگـالـی**
ئـەز شـاعرێ مـەشـهـویرم	**تـووێ لـبـەر مـن هـەر نالـــی**
ئـەز وەكـی بەحرا كویرم	**تـو وەك جـوكـەكـا ڤـالــــی**
هـاتـم شـەڕی گـوھ بـدێ	**تـە شـولـەك پـیـس یـا كـری**
نـەفـسا تـە وا مـفـسـدی	**تـــو وێ بـــری ئـــاگـــری**
شەڕە لـــسەر مالێ خودێ	**دگـــەل تـــە ڤــی شــاعــری** (ئەحمەدێ

نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 477).

ئەڤ گەفكرنا د ئەڤان دێڕێن ل سەریدا هاتییە بكارهینان، ژ جۆرێ گەفكرنا سزادانا دەروونییە، چونكی هۆزانڤانی مەلایێ دێمكا ب جۆكی وەسفكرییە و دبێژیت دەروونێ ئەوی یێ پیسە و د هەمان دەمدا ئەزمانێ خۆ ب شیرێ شەری وەسفكرییە پێخەمەت هەتكبرنا ئەوی.

11- نەخوزیا وی مروڤی ئەز بعەییا وی بحەسم (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 483).

د ئەڤێ دێڕا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ئاراستەی فەقییەكی دكەت، كو بۆ دیاردكەت، تە چ مەفەر نابیت، چونكی ئەو دبێژیت: نەخوزییا ئەوی كەسێ ئەز كێماسییا ئەوی بزانم.

12- بێن ڕوییێ تـە سەد تف سەد شـلاق

نێ تو وەی ساری وەكی شویشێ سماق (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 484).

د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا(نالبەند) بەحسێ سەرۆكێ مسرێ (جەمال عەبدولناسر)ی دكەت و ب تفكرن و شلاق و ب سارێ باس لێدكەت و ئەڤان سالۆخەتێن خراب ئاراستەی ئەوی دكەت، لەوا ئەڤ گەفكرنە ب گەفكرنا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی دهێتە هژمارتن.

13- شەلێ من بوتە ناهێلیت ئەژی هەتكا تە دێ بەم هەر

دەڤێ تە دێ گریت تاما حەلاڤ و شەكر و خوشاڤێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 519).

ژبەركو هۆزانڤان بەحسێ هەتكبرنا ئەوی كەسی دكەت، ئەوی شەلوالێ ئەوی دزی، لەوا گەفكرنا بكارهاتی دێ بیتە ژ جۆرێ سزادانا دەروونی.

14- بێژێ وی گوت لازمە ئەز بچمە نك

دێ رویا رەش كەم تنێ ئەو هێرڤە بێت

نێ وەكی ئەو پیرەمێرێ فس فسی

خۆ برپیت زێر دیتنا وی من نەڤێت (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 80).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ژ لایێ كچەكێڤە ل نالبەندی دهێتەكرن، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ روی رەشكرنا ئەوی دكەت.

15- ئەحمەد ئەز شاعرێ وە بێ ژنم هرچێ چیای

ژنكەكێ بومن عەمەل كەن یا كەسێ هێژتا نەگای

حەز بكەن بومن عەمەل كەن حەز نەكەن كەیفا وەیە

هوین ژ دەستێ من هەرو دێ كەن هزار جار ئاخ و ئای

قەبحەتم ئەزمان رەشم نەی دل خوشم ئەز بێ وەشم

نێرگزا لاتا گەشم ئەی سورگولا بای

لێ نەدای (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ، 1998: 97).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا نالبەند گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەرونی ل هەڤال و كەسوكارێن خۆ دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ ئەزمان رەشییا خۆ دكەت، كو دێ هۆ ب سەرێ هەوە هینم، هوین بدەنە بەر ئاخ و نالینان.

16- وەی نەخوزیا وی كەسێ تو بعەییا وی بحەسی

ئو بئەزمان دارەسێ بێ حساب توی ناصری (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 103).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ل قەشەی دكەت، چونكی ب رێكا ئەزمانی هێرشێ دكەتە سەر.

17- بەلێ باشە حەجی دنيا درێژە | لنك تە موحبەتا من يا دو ڕويە
بو بگلهك شيری وە هوكر ئەفەندی | ژ من ناچيت چو جار ئەڤ ئارەزويە
مە دوستينی نەڤێت يا سەرڤە سەرڤە | بزانن شاعرێ وە يێ ڕكويە
ژ مە بگرسن بەلامە ئەز بوێ خەلكی | قەلەم من شوبهی ئەزمانێ دەحويە
نەخوزيا وی كەسێ پێليت دلێ من | ددەست من دا وەكی هرچا شمويە

(ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 143).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ئاڕاستەی حەجی دكەت، ل دەمێ بەحسێ ترسا خۆ و ئەزمان پيسييا خۆ بۆ ئەوی دكەت، كو دێ هەتكا ئەوی پێ بەت.

18- نالبەند ڕابە سەرخو ئەڤرۆكە ئەی برسيا
هاتە دەستێ مە چ شولا مەدڤيا
مسعود دوژمنی لێ رەش بكەن هەردو ڕويا
دابكەڤيتە ئێش و دەردا لبن پيا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 212).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا د هاڤێتنا بەر ئێكدا د ناڤبەرا نالبەندی و مەسعود كتانيدا، كتانی گەفكرنەكا ژ جۆرێ سزادانا دەروونی ئاڕاستەی دوژمنان دكەت، ئەوژی رووی ڕەشكرنا ئەوانە، ب دەستێ هەژارێن مللەتی.

19- شاعر الاكراد فی وقتی انا
كل وەصفێت من گوتين وەنە
كاكی يە مونكر كو بێژيت نەنە
دا ببەم ئەز هەتكا وی ئەز بێ حەد و قام (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 308).

هۆزانڤانی د ئەڤێ نموونەيا ل سەريدا گەفكرن ل ئەوان كەسان ب دژواريی كرييە، ئەوێن گوتنێن نالبەندی ب درەو دەرئێخستين، ئەوژی ب ڕێكا هەتكبرنەكا ئەوان ب بێ حەد و سنوور، لەوا دبيتە ژ جۆرێ گەفكرنا سزادانا دەروونی.

C-سنووردار كرنا ڕەفتارێ:

هەر وەكی بەری نوكە ئاماژە پێ هاتييە دان، كو سنووردار كرنا ڕەفتارێ ئەوە ل دەمێ گەفكرن يا ب زمانەكێ وەسا ئاڕاستەكری بيت، كو سنوور و قەيدان بۆ گوهداری ددانيت، داكو

بشكێنیت و جارەكا دی ئەوی كاری دووبارە نەكەت. هەر وەكو د ئەڤان نموونەیاندا دیار دبیت:

1- مەلەك زنجیر و قەیدا بێخنە بسەر گەردەنا زەردا

رەڤین و راحەتی نینە درێژە بەحرەكا كویرە (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ ئێكێ، 1997: 52).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) ل سەرزارێ فریشتەیان گەفكرنەكا ژ جۆرێ سنووردارکرنا رەفتارێ ل مرۆڤێن گونەهبار دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ دانانا زنجیر و قەیدان ب سەر گەردەنا ئەواندا دكەت، كو پاشی ئەوان چ جارە نابیت.

2- كەسێ دەركەت ژ پێ بابێ خو زێدە
دیانەت بو ئەڤان كەنگی ئومێدە
تو قەیدا جەهنەمێ لێ وان گرێدە
بلا بچن وی جهێ پیس و لەعینا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ ئێكێ، 1997: 79).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ژ جۆرێ سنووردارکرنا رەفتارێ ئاراستەی كەسێن گاور و سست دین دكەت و قەیدان بۆ ئەوان د ناڤ دوزەخێدا ددانیت، ئەڤەژی بۆ هندی داكو ل خۆ بزڤرن.

3- ئەو كەسێ وی لێ غەزەب كر
بر عەزابا خو ئەدەب كر
جەهنەمێ ئەو راست و چەپ كر
كەفتە قەید و مەربەتێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ ئێكێ، 1997: 234).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) بەحسێ ئەوێ گەفێ دكەت، ئەوا مرۆڤێن گونەهبار د دوزەخێدا دبینن، ئانكو كاودانێن دوزەخێ ب نەخۆشییەكا دژوار و بێ دوماهیك وەسفدكەت و سنوور و قەیدان بۆ گونەهكاران ددانیت، داكو ل خۆ بزڤرن، ژبەر هندێ ئەڤ گەفكرنە ژ جۆرێ سنووردارکرنا رەفتارێیە.

4- خودێ قەهرا خو لێ تێر كەت
رەزیل كەت قەید و زنجیركەت
كەسەك دێ بو چ تەدبیركەت
كو بێژیت رەبێ موختارە (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ، 1998: 476).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) ب رەنگەكێ دیار ل سەرزارێ یەزدانێ دلوڤان، گەفان ل كەسێن سەرداچووی و گونەهبار دكەت و سنوور و قەیدان بۆ ئەوان ددانیت، ژبەر هندێ ئەڤ گەفكرنە ژ جۆرێ سنووردارکرنا رەفتارێیە.

D- گەفكرنا ڤالا:

هەر وەكو بەری نوكە مە ئاماژە پێ هاتییە دان، گەفكرنا ڤالا ب ناڤێ گەفكرنا لاواز ژی دهێتە ناڤكرن، د ئەڤێ جۆرێ گەفكرنێدا ئاخفتنكەری نیازا جێبەجێكرنا گەفكرنا خۆ نینە. ب دیتنا (كاوی) ئەڤ جۆرێ گەفكرنێ زیانێ ناگەهینیتە گوهداری یان كەسان. هەر وەكو د ئەڤان نموونەیاندا دیار دبیت:

1- گوهێ خو نەدەن كەسێ بو خلمەتا بێ قیاس
خرابا نە دارەسێ حەتا بەیان بیت ئەساس
دا نە كەڤی وەسوەسێ كێمن كەسێت هەق نیاس (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ، 1998: 504).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند)ی گەفكرنەكا سڤك و ڤالا بكارهینایە و ئاراستەی كەسێن خراب كرییە، چونكی پەیڤا(نەدارەسێ) ل گەل خرابان بۆ گەفكرنێ بكارهینایە و ئەڤ پەیڤە چ زیانێ ناگەهینیتە ئەوان كەسێن خراب.

2- گوت تو ژنكەكا گێژی قەوی نەیا بسەخبێری
تو ڤێ دوشاڤێ درێژی دیاریا ڤی جامێری
گوه بدێ تو چ دبێژی دێ تە دەر ئێخین كێری
سەعدێ گوت ئەهلێ مالێ دوشاڤ نە رسقێ مەبوو (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ، 1998: 361).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفێن دەرئێخستنێ ل خێزانا خۆ دكەت، ئەوژی پشتی دیارییا (صادق)ی، كو دوشاڤ بوو ژ لایێ ئەویڤە هاتییە ڕیشتن، ئەڤەژی ل دویڤ ئەو دەوروبەرێ ئەڤ هۆزانە تێدا هاتییە ڤەهاندن، ب گەفكرنەكا ڤالا دهێتە هژمارتن، ژبەركو د دێرا د دویڤدا ئەڤ چەندە ب قەزا و قەدەر دهێتە هژمارتن.

3- من گۆت خلاس قال و قیل شەرمە دەست بدەم چویڤی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ، 1998: 385).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ڤالا ل هەڤڕكێ خۆ دكەت، ئەوژی ل دەمێ پەیڤا (شەرمە) ل دەستپێكا ڕستەیا گەفكرنێ بكاردهینیت و ئەڤ پەیڤە ژی ئاماژەیێ ب نیازا جێبەجێنەكرنا گەفكرنێ ژ لایێ هۆزانڤانیڤە نیشانددەت.

4- من ئەو ترسە كو لەوما تە بكەین ئەم
تە بوچی هی كرین پاشی تە هێلان
مخابن قەنجیا تە قەتعە بو ژ مە

بترسە ژ من ئەگەر دێ بی پەشێمان (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 313).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ڤالا ئاراستەی (حاجی سەلمان)ی دكەت و دبێژیتێ پشتی هەیڤا رەمەزانێ ب دوماهی هاتی، پێدڤییە تۆ دانا شیریناهییا ژ مە نەبڕی و ب دەربڕینا (بترسە ژ من) گەفكرن لێكرییە، بەلێ بكارهینانا پەیڤا (ئەگەر) د هەمان دێڕدا، ئەو جۆرە گەفكرنە كرییە گەفكرنەكا ژ جۆرێ ڤالا.

5- ئڤـروٚ حـكـمـەتـا حـقـە　　　　دێ ڤی حەقی ژ تە ستینن
فەتـوا مـن يـا مـوگـلـهقـە　　　　كـــا دا كـيـتـــابـــا بـيـنـن
گـهبـعـێ مـن نـەئێ رەقـە　　　　ئـــەگـەر دا تـــە بـــەزيـنـن (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 480).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا نالبەند گەفكرنەكا ڤالا ل فەقییان دكەت، چونكی دبێژیتە ئەوان دێ هەوە ژناڤبم، بەلێ تەبیعەتێ من یێ رەق نینە.

6- وەكـــی دیـتـم فـەقا ئەز چوم نڤێژێ
دلـێ وان پـــر دبـــی ژ قەهـــرو قرێژێ
بـــلا بـەس بـێـتـە ڤـێـرێ رابە بـێـژێ
ئەگەر ئەم دێ قوتین وی بچویف و دارا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 491).

د ئەڤان دێرێن ل سەریدا هۆزانڤانی گەفكرن ل فەقییان كرییە ب رێكا دەربڕینا(ئەم دێ قوتین وی ب بچويف ودارا)، بەلێ بكارهينانا پەيڤا (ئەگەر) گەفكرن لاواز و سڤككرییە و گومان تێدا پەیداكرییە و كرییە گەفكرنا ژ جۆرێ ڤالا.

7- دڤێت مـن شــەكـر شــەش كیلــو دگــەل تـوڤــی
فرێ كەن بو مە خشخاشا دگەل شەش كادەئێت نانی
بزانن شاعرەك باشم دیــاری وەك نـــــەهات بو من
قەلەم من وێ ددەستی دا وە حال نابیت ژ ئەزمانی
ئەز ئەحمەد ئەز شاعر بخو ئەز شـــیرو شەكرم ئەز نـزانن يـا بـبێـژم ئەز هەمـــی ئیلـهـامـە قـورئانی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 513).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) هندەك داخوازییان ژ مەلا (ساڵح)ی دكەت، و دبێژیتێ ئەگەر ئەڤ داخوازییە نەهاتنە بجهھینان، ل ئەوی دەمی پێنووسێ د دەستێ مندا و هەوە چ حال ژبەر نابیت، بەلێ ل گەل هندێ هۆزانڤان د بەردەوامبوونا هۆزانێدا دبێژیت: (ئەز شیر و شەكرم.) ئەڤەژی گەفكرنێ دبەتە د ناڤ جۆرێ ڤالادا.

8- ئـــــەزێ حـــــەجـــى قـوتـم بـمـسـتـا

ئەگەر قووەت نەبیت هەر فەرچە پلـەك (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ، 1998: 140).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ڤالا ل حەجی دكەت، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ قوتانا ئەوی ب مستان دكەت و پاشی دبێژیت: ئەگەر ئەوی هێز نەبیت، ب تنێ پلەك بۆ ئەوی یا فەرە. هەر ئەڤ چەندە گەفكرنێ دبەتە د بوارێ گەفكرنا ڤالادا، چونكی ب تنێ دبیتە ئاخڤتن و نیازا جێبەجێكرنێ نامینیت.

9- رویس و خاس و بێ حەیا بوون بێ نڤێژ ئەزمان درێژ

وەك هەبا من سولگـــــە حوكمەك ئـــاگـری دا بەردەمــێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ، 1998: 189).

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا ڤالا ئاراستەی كەسانێن خودان (جلكێن نەشەرعی و مرۆڤێن بێ شەرم و بێ نڤێژ و ئەزمان درێژ) كرییە، بەلێ ژبەركو ل دەستپێكا نیڤە دێرا دووێ یا گەفكرنی پەیڤا (وەك) بكارهینایە، كو گەفكرن كرییە د بوارێ جێبەجێنەكرنێدا، لەوا ب گەفكرنەكا ڤالا دهێتە هژمارتن.

E-گەفكرنا رژد:

هەر وەكی بەری نوكە ئاماژە پێ هاتییە دان، كو گەفكرنا رژد دبیتە ئەگەرێ گەهاندنا زیانێ ل كەسێ بەرانبەر یان كەسان، چونكی ل ڤێرێ ئاخڤتنكەر یێ رژدە د گەفكرنێدا و گوهدار ئەڤێ چەندێ باش دزانیت. هەر وەكو د ئەڤان نموونەیاندا دیار دبیت:

1- ئـەی گـەلـی شێـخ و مـەلا ئـو ئامـرا
تێ بگـهـن هوین حال و مالــێ خو برا
قبـحـەتـە دوسـتـیـنـی یـا دگـەل كافرا
مـوجبێ ئەمرێ خودێ نارە و سەقەر
...
چـــــاك بترسن ئـەز بـزوت و ئـاگـــرم
بـــو چ عـــەردێ حـەز بكەن ئەز حازرم
ئەحمەدم كوردم یەقین خوش شـاعـرم
شبـهـی بـو عیلـمـی مـەلا (ابــن الــحـجـر) (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ ئێكێ، 1997: 147).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا هۆزانڤان بەحسێ ئەوان شێخ و مەلایان دكەت، ئەوێن دوستینییا گاوران دكەن و گەفكرنا رژد ئاراستەی ئەوان دكەت، چونكی ژبلی ترساندنا ئەوان ب بزۆت و ئاگری، دبێژیتە ئەوان هەوە كیڤە بڤێت ئەز یێ ئامادەمە بهێم.

2- كەسێ خەو لـێ حەرام بوو   خـاسـمـە وەكـی گـورگـی بیت
دنیا لبەر وی بێ تـام بــوو   دێ كــوژیت بـــلا كــی بیـت
وەقتێ ئەڤ فتنە عام بـــوو   ساخ دێ حەسكەت مری بیت (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ دووێ ، 1998: 541).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا رژد، ئەوژی كوشتنە ل ئەوان شێخ و مەلایان دكەت. ئەوێن ئایینی بۆ بەرژەوەندییا خۆ بكاردهینن، چونكی ئەو یێ رژدە ل سەر هندێ و دبێژیت:(**دێ كـــوژیت بـــلا كــی بیــت**).

3- ئەو چەندێ شرە نەزڤری یە مال
یـــا فەرچە لوی بكەینە فـــــەرمـــان
...
خێر خاز كو نەمان ئەڤی دەرێخن
مـالـێت مـە هـەمـی بـخو كرن خان
جـابێ بـدەنە حـوكـــومـــەتـــا مــە
ڤـــی حەبس بكەن نەهێتە بەردان
(ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ، 1998: 256-257).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا هۆزانڤان ل مالا خەجیج و فاتمایێ دبیتە مێهڤان و مێهڤاندارییا ئەوی درێژ دبیت، خودانێن مالێ ژ هۆزانڤانی تۆرە دبن و گەفكرنەكا رژد ئاراستەی ئەوی دكەن، چونكی زێدەباری دەرئێخستن و فەرمان لێكرنێ، خودانێ مالێ داوا ژ حوكمەتێ دكەت، كو ئەوی هەتا هەتایێ زیندان بكەن.

4- نێ گەلەك تێـنـە نیاسین بەپچەك هێڤێن
ئـەم ئەوین هەر چ بـخـوازین بـبـێـژن هـانێ
گوپەكێ ئەز ژ دلی ئەڤرۆكە بەردەم دەشتێ
دێ قیامـەت لــوە راببیـت ژ مــژ و مــورانـــێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ ، 1998: 316).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) داخوازێ ژ كەسانێن دەوروبەری خۆ دكەت و دبێژیتێ هەر تشتەكێ ئەز ژ هەوە بخازم رازیبن، ل ئەوی دەمی ژ دل دێ قیامەتێ ب مژ و مۆرانێ ل هەوە راكەم، لەوا ئەڤە ب گەفكرنەكا زێدەرۆیی یا رژدە دهێتە هژمارتن.

5- ئەوی ئاشڤانەكێ هەی مەلەك موتە
وەســـــا دژوارە دا بـێـــــژی بـــزوتــە
خـــو ری لــمــن نـەئـاش چێكریە بوتە
ژ دەســتــێ مـــن تــو نــابـیـنـی ئەمانێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ، 1998: 320).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) ئاشڤانێ (نەعمو)ی، ب (ملك الملوت) وەسفدكەت و بەحسێ زڤراتی و گەفكرنا ئەوی ل سەر كەسایەتییا خۆ دكەت، ئەڤەژی دبیتە گەفكرنەكا رژد، چونكی ئاخڤتنا ئەوی ڤەدگێریت و دبێژیت: (**ژ دەســتــێ مـــن تــو نــابـیـنـی ئەمانێ**).

6- وەی دایێ سەد هەوارە جابێ بدەن شورگیا
ئەڤ میڤانە چ سارە دەربێخن ژ ڤان ناحیا
چاوشێ خودان عارە نادەت مە ئێدی روی یا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ ، 1998: 372).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا گەفکرنەکا رژد ژ لایێ خودانێن مالێڤە ل نالبەندی دهێتە کرن، چونکی بەحسێ ئاگەهدارکرنا پۆلیسان و دەرئێخستنا ئەوی هەتا ل دەور و بەران ژی دهێتە کرن.

د ئەڤێ دێرا هۆزانێدا (نالبەند) گەفکرنەکا ژ جۆرێ رژد و دژوار ئاراستەی دوژمنی دکەت، چونکی یێ رژدە ل هندێ کا (**کی دوژمنە وی بکوژە**.)

7- کی دوژمنە وی بکوژە دا کەڤیت مشەقەتێ (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ سێیێ ، 1998: 524).

8- **مەلائێ بێ سەلیقە حەقێ وی یە دەربێخن**
چاڤێ وی لچائێ زیقە وی ئەڤ شەڤە هەلێخن
هات دهوك بێ وەسیقە خونە هەمی کەس شێخن (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ، 1998: 420).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا گەفکرنەکا رژد ژ لایێ خودانێ مالێڤە ل نالبەندی دهێتە کرن، ئەوژی ل دەمێ بەحسێ بێ سەلیقەتا ئەوی دکەت، پاشی ب رژدی ل سەر دەرئێخستن و هەلئێخستنا ئەوی بەردەوامدبیت.

9- ئەی مەلاکێ بێجانیا ئەزم شێرێ سەر گهێ
نەکە شەرێ بیانیا دا نە کەڤی بەر گهێ
ژبەر شەرما خویانیا دێ قورمچی وەك ژهێ

تو نانیاسی ئەز كیمە　　　　لەورا تو ژمن بترسی
نێ ئەزێ ئامێدی مە　　　　لازم تو ژمن بترسی
شاعرێ ڤی جهی مە　　　　دێ تە هێلم ڤە برسی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چوارێ ، 1998: 478).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) د گەفكرنا دەربرینان‌دا دیاردبیت:(**لازم تو ژمن بترسی، دێ تە هێلم ڤە برسی**). خۆیا ئاراستەكریدا بێ رژدە ل دۆر برس و ترساندنا مەلایێ بێجانییان. هەر وەكو د ئەڤان

10- تێ بگهینن بەتالا　　　　دانەچن نك پر شولی
مروڤێ ڤرت و ڤالا　　　　لازم دەربێخن چولی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 24).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا رژد ئاراستەی مروڤێن بێ كار دكەت، چونكی پەیڤا(لازمە)بكارهینیە و دبێژیت: مروڤێن بێكار دڤێت بهێنە دەرئێخستن.

11- مالا نەبیت پاڤژی　　　　دین نادەت چو رەونەقا
ئەگەر حەسكەی باش بژی　　　　ژنێ گاهر كە ب شەقا
لازمە تو وێ بكوژی　　　　یان ڤێت ئەو بگریت سەقا (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 26).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا رژد ئاراستەی ژنێن بێ رەوشت دكەت، چونكی زێدەباری بەحسێ قوتانا ژنێ ب شەقان دكەت و د هەمان دەمدا دبێژیت:(**لازمە تو وێ بكوژی**).

تو وی دار و ئەزم ئاگر
وەكی ئیرو بسوژم تە
بلا چونكی تو نا ترسی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 160).

ئەو گەفكرنا د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا هەی ب گەفكرنا رژد دهێتە هژمارتن، چونكی دبێژیت

12- ئەزم ئەحمەد ئەزم شاعر

هەڤاكێ خۆ ب ناڤێ (سالح) دێ سۆژم. پاشی رژدە ل سەر هندێ و دبێژیتی (**بلا چونكی تو نا ترسی**).

13- بترسن چاك ژ من ئەی دوست و دژمن
ئەزم ئەحمەد كورێ صوفی ئەمینی
كەسێ خو لمن بكەت بستەه بەلا دیت

لمالا وی حەتا مرنێ بو شینی (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 165).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا (نالبەند) گەفكرنەكا رژد ئاراستەی ئەوان كەسان دكەت، ئەوێن هەڤركییا ئەوی دكەن، چونكی زێدەباری گەفكرنێ ب ترساندنا ئەوان. دیسان یێ رژدە ل سەر هندێ كو دێ ل مالا ئەوان ژی بیتە بەهی و شینی.

14- نراك انت ژو فچل جلی

تە گوت خەلكی دەرێخن زك خراری
برا رابن هەرن ئەز خاسمە شێخم

نە لازم ئەز هەوە بخورتی دەرێخم
وە نانێ من خلاس كر سال خەلایە

ئەگەر هەر هوین نەچن دا وە بهەلێخم (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ پێنجێ ، 1998: 362).

ئەو گەفكرنا د ئەڤێ نموونەیا ل سەریدا هاتییە بكارهینان، گەفكرنە ژ جۆرێ رژد، كو ژلایێ مەلا تەهایێ ئامێدیڤە بۆ نالبەندی هاتییە ئاراستەكرن، چونكی دبێژیتە خەلكی ئەوی دەربێخن، پاشی یێ رژدە ل سەر هندێ كو ئەو نەچیت دێ ئەوی هەلێخم.

15- ئەی مەلائێ دێمكیا كا بكە كارێ شەری
رابە سەر هەردوپیا ئەزێ هاتم تە بكەری (ئەحمەدێ نالبەند، بەرگێ چارێ ، 1998: 477).

د ئەڤان دێرێن هۆزانێدا هۆزانڤان گەفكرنەكا رژد ل سەر زارێ خۆ ئاراستەی مەلایێ دێمكیان دكەت، چونكی ژبلی هندێ دبێژیتێ كارێ شەری بكە و یێ رژد و بەردەوام دبیت ل سەر هندێ و دبێژیتێ ئەڤە ئەز هاتم ل تە بگەرم.

ل دوماهییا ئەڤان دێر و كۆپلەیێن شعری یێن دیوانا (باغێ كوردان) یا هۆزانڤان(ئەحمەد نالبەند)، یێن هەر (5) بەرگان، كو سەرجەمێ گەفكرنێن تێدا بكارهاتین، ل دویڤ ئەوان جۆرێن ڤەكۆلین ل دویڤ چووی. بریتیبوون ژ(66)گەفكرنان، كو دابەشدبنە سەر ئەڤان جۆران:

A- سزادانا جەستەیی: (19)گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەوێ دبیتە:(28.78٪).

B–سزادانا دەروونی: (19) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەوێ دبیتە: (28.78٪).

C–سنووردارکرنا ڕەفتاری: (4) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەوێ دبیتە:(6.06٪).

D–گەفکرنا ڤالا: (9) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەوێ دبیتە:(13.63٪).

E–گەفکرنا ڕژد: (15) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەوێ دبیتە:(22.72٪).

ل خوارێ دێ هەولدەین ڕێژەیا سەدی یا هەر جۆرەکێ گەفکرنێ، کو (8)جۆرن، ئەوێن د (دیوانا باغێ کوردا) دا هەین. د ئەڤێ هێلکاریا ل خوارێدا دیاربکەین:

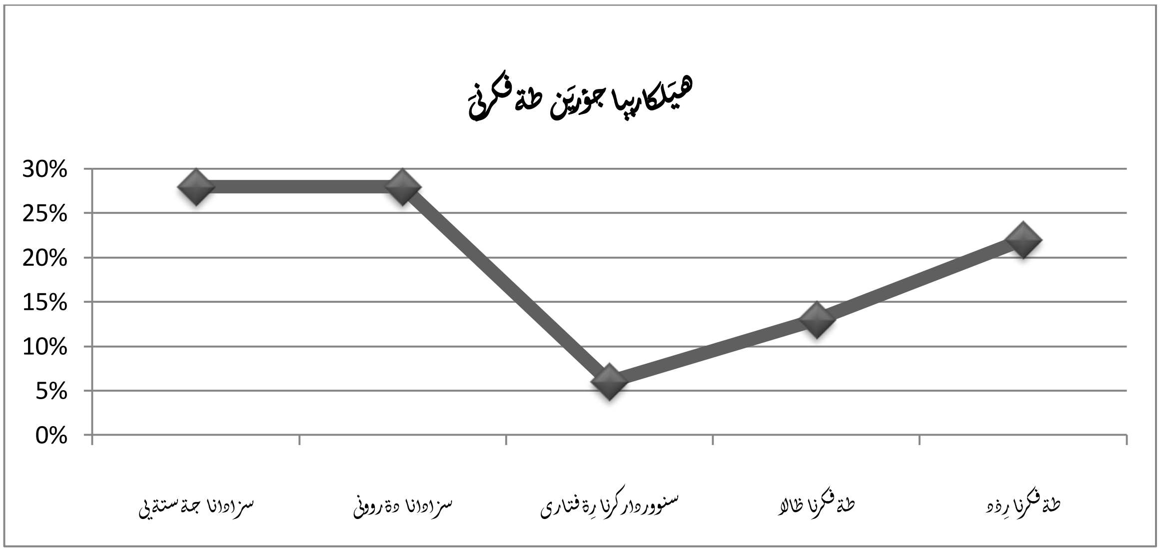

ئەنجام

ئەڤ ڤەکۆلینە گەهشتییە چەند ئەنجامان. د شیاندایە گرنگترین ئەنجام د ئەڤان خالاندا بهێنە دیارکرن:

1–هەر (5) جۆرێن گەفکرنێ د دیوانا (باغێ کوردا) یا (هۆزانڤان ئەحمەدێ نالبەند)دا هەنە. ئەوژی ئەڤ جۆرەنە:(سزادانا جەستەیی، سزادانا دەروونی، سنووردارکرنا ڕەفتاری، گەفکرنا ڤالا، گەفکرنا ڕژد)ن.

2–ل دویڤ ئەوان جۆرێن گەفکرنێ ئەوێن ڤەکۆلین ل دویڤ دچیت، گەفکرنا سزادانا جەستەیی و سزادانا دەروونی ب پترترین ڕێژە د دیوانا(نالبەند)یدا هاتینە بکارهینان. کو هەر ئێك ژ ئەوان د (19) نموونەیاندا هاتییە بکارهینان، کو ڕێژەیا سەدییا هەر ئێك ژ ئەوان دبیتە: (28.78٪). ئەڤەژی ژبەر هندێیە، کو کاریگەرییا لایەنێ دەروونی ل سەر (نالبەند)ی د دیوانا ئەویدا یا زالە، لەورا گەفکرنێن خۆ زێدەتر د ئەڤێ بیاڤیدا پێشکێشکرینە.

3- سنووردارکرنا ڕەفتاری ب کێمترین ڕێژە د دیوانا(نالبەند)یدا هاتییە بکارهینان. ئەوژی د(4) نموونەیاندا هاتییە بکارهینان، کو ڕێژەیا سەدییا ئەویٚ دبیتە: (6.06٪). ئەڤەژی ژبەر هندێیە، کو ئەڤ جۆرە ییٚ تایبەتە ب دانانا قەید و کۆتان و دانانا ئەڤان مەرجان ب کێمی د دیوانا ناڤبڕیدا دهێتە دیتن، لەوا ب کێمترین ڕێژە هاتییە بکارهینان.

4- ڕێژەیا بکارهینانا ئەوان هەر (5)جۆرەکیٚ گەفکرنیٚ د یوانا(نالبەند)یدا. ب ئەڤی ڕەنگیٚ ل خوارێیە:

A- سزادانا جەستەیی: (19)گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەویٚ دبیتە:(28.78٪).

B-سزادانا دەروونی: (19) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەویٚ دبیتە: (28.78٪).

C-سنووردارکرنا ڕەفتاری: (4) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەویٚ دبیتە:(6.06٪).

D-گەفکرنا ڤالا: (9) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەویٚ دبیتە:(13.63٪).

E-گەفکرنا ڕژد: (15) گەفکرنن. ڕێژەیا سەدییا ئەویٚ دبیتە:(22.72٪).

لیستا ژێدەران

ئێك: ب زمانیٚ کوردی:

أ- پەرتۆك:

- ئازاد ئەحمەد مەحموود، 2012، بونیاتی زمان لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا، چاپی دووەم، بلاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی،چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.

- ئەبو عوبەید عەبدوللا زیاب، 2005، هۆزانا نویخازی ل دەڤەرە بەهدینان، چاپا ئێکێ، دەزگەهیٚ سپیریٚز ییٚ چاپ و وەشانیٚ، چاپخانا وەزارەتا پەروەردیٚ، هەولێر.

- مەسعود جەمیل رەشید، 2014، ڕۆلیٚ تەوەرێن هەلبژارتن و ڕێزکرنیٚ د چێکرنا ڕیتما هۆزانا کلاسیکییا کوردیدا (دیوانا مەلاییٚ جزیری وەکو نموونە)، بلاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی،چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.

- شێخ محەمەدی خال، 2005، فەرهەنگی خال، چاپی دووەم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

- گەمفهر مایی، 2009، فەرهەنگا مایی (کوردی، عەرەبی)، چاپا ئێکیٚ، دەزگەهیٚ سپیریٚز، دهۆك، چاپخانەیا حاجی هاشم، هەولێر.

- عبدالرحمن شرفکندی (هەژار)، 1376، سروش، فرهنگ (کردی، فارسی)، چاپ دوم، چاپخانه انتشارات سروش ، تهران.

- مەلا خەلیل مشەختی، 2006، فەرهەنگا مەرگ و ژی (فەرهەنگی کوردی - کوردی)، چاپی یەکەم، بلاوکراوەی ئاراس، هەولێر.

ب- نامێن ئەکادیمی:

- ئاوات ئەحمەد محەمەد سالح، 2009، شێوازی گوتنی فەرماندان لە زمانی کوردیدا، لێکۆلینەوەیەکی پراگماتیکییە، نامەی ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سەلاحەددین

- عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، 2007، شیکردنەوەی دەقی شیعری لە رووی زمانەوانییەوە، نامەی ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکۆی سەلاحەددین.

- هدی صدیق أحمد، 2013، بنیاتیٚ هونەری د هۆزانێن (عبدالرحمن مزوری)دا ، نامەیا ماستەریٚ، فاکۆلتیا زانستێن مرۆڤایەتی، سکولا ئادابیٚ، زانکۆیا دهۆکیٚ.

پ- گۆڤار:

– نژیار ئدریس ئەمین، 2012، گەڤ و تابۆ بوون دزمانێ کوردیدا، گۆڤارا رۆژانوو، ژمارە (1).

– چیا عەلی مستەفا و بروا رەسول ئەحمەد، 2018، شیکردنەوەیەکی پراگماتیکی دەقە شیعری (ئەی رەقیب) بە پێی تیۆری کردە قسەییەکان، زانکۆی کۆیە، دڵدار – شاعیری رەسەنایەتی زمان و شیعر و هزری نەتەوەیی – باسەکانی سێیەمین کۆنفرانسی ناودارانی کۆیە یادی سەد ساڵەی لەدایکبوونی دڵدار (1918–2018).

– قیس کاکل توفیق و پەروین عوسمان مستەفا، 2018، کردە قسەییە ئاڕاستەکراوەکان لە گوفتوگۆکانی پەرلەمانی کوردستاندا، گۆڤاری توێژەر، بەرگی 1 ، ژمارە 2 ، فاکەڵتیی ئاداب، زانکۆی سۆران.

دوو: ب زمانێ عەرەبی:

أ- پەرتۆك:

– جان کوهن، 1986، ت: محمد الوالی ه محمد العمری، بنیه اللغه الشعریه، الگبعه الاولی، دار توبقال للنشر، الدار البیچاو، المغرب.

– جون کوهین، 2000، ت: احمد درویش، النڤریه الشعریه – بناوِ اللغه العلیا، الگبعه الرابعه، دار غریب للگباعه و النشر و التوزیع، القاهیره.

– حسن محمد نورالدین، 2005، الشعریه و قانون الشعر، الگبعه الاولی، دار المواسم للگباعه و النشر و التوزیع، بیروت، لبنان.

– روحی البعلبکی، 1999، المورود قاموس (عربی ، انکلیزی)، الگبعه الحادیه عشره، دار العلم للملایین، بیروت، لبنان.

– عبدالحمید جیده، 1980، الاتجاهات الجیده فی الشعر العربی المعاصر، الگبعه الاولی، مؤسسه نوفل، بیروت.

– لگفی عبدالبدیع، 1989، الترکیب اللغوی للادب، دار المریخ للنشر، الریاچ.

– محمد عزام، 2003، تحلیل الخگاب الادبی علی چووِ المناهج النقدیه الحدیپه دراسه فی نقد النقد، منشورات اتحاد کتاب العرب، دمشق.

ب- نامێن ئەکادیمی:

– ئاواز مجید عبدالقادر البرزنجی، 2003، بنیه التشکیل الصوتی لٔسلوب الوعید فی القرئن الکریم، رساله ماجستیر، کلیه التربیه، جامعه صلاح الدین.

– سوزان رچا عزیز، 2014، الافعال الکلامیه التوجیهیه و التعبیریه فی القصص القرئنی، اگروحه دکتوراه، قسم اللغه العربیه، سکول التربیه، جامعه کویه.

– زینب سالم عوفی، 2017، الٔفعال الکلامیه فی القرئن الکریم: دراسه تداولیه (جزوِ عمّ أنموزجا)، رساله ماجستیر، قسم اللغه العربیه، کلیه العلوم الانسانیه، جامعه زاخو.

– عبدالعزیز حسن محمد نوری، 2016، الافعال الکلامیه التقریریه فی السور الملکیه، رساله ماجستیر، قسم اللغه العربیه، هیئه العلوم الانسانیه، جامعه زاخو.

– فیروز خانو سلیم، 2016، أسلوب التنبیه فی اللؤلؤ و المرجان فی چووِ النڤریه التواصلیه لجاکبسون، رساله ماجستر،فاکلتی الاداب، جامعه سوران.

– هیوا عبدالله کریم، 2007، دلالات اسلوب الوعید فی القرئن الکریم، اگروحه دکتورا، کلیه اللغات، جامعه کویه.

ب- گۆڤار:

– عبدالكريم خچير السعيدى، سهام رشيد خلاوى، 2017، التهديد و الوعيد فى شعر الجاهلى، مجله ميسان للدراسات الاكاديميه، العدد (31).

سێ: ب زمانێ ئینگلیزی:

– AL-AMEEDI, R .T.K & AL-HUSSEINI, H. A, M (2005). PROMISE AND THREAT IN ENGLISH AND ARABIC RELIGIOUS TEXTS
– Allan, K. (1986) Linguistic Meaning. London: Routledge & Kegan Paul.
– Al-Sulaiman, M.M .Da (1997). A Study of Three Speech Acts Promise, Threat, and Warning in Three Shakespeareans Tragedies with References to Their Realizations in Arabic. Unpublished PhD Thesis. University of Mosul.
– ARTIS, LEGE (2018). SPEECH ACT OF THREAT IN EVERYDAY CONFLICT DISCOURSE: PRODUCTION AND PERCEPTION. Language yesterday, today, tomorrow Vol. III. No 2 2018
– Austin, J. (1962). How to Do Things with Words. Oxford: Clarendon Press.
– Brauch, H. (2011) Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks. Berlin: Springer.
– Collins, (1987) Cobuild English Language Dictionary. Collins, London and Glasgow: Collins Publisher
– Cowie, A.P. (1989): Oxford Advanced Learner's Dictionary, of Current English, Oxford: Oxford University Press.
– Danet, B., Hoffman, K.B. and Kermish, N.C. 1980. "Threats to the life of the president: An analysis of linguistic issues." Journal of Media Law and Practice I: 180-90.
– Egner, I. (2002) " The Speech Act of Promising in an Intercultural Perspective. '' Internet: www.silewp/2002/001/SILEWP.
– Fein, R.A., Vossekuil, D.B.,and Holden, G.A.(1995) "Threat Assessment: An Approach to Prevent Targeted Violence ." National Institute of Justice. Washington: US. Department of Justice.
– Fraser, B. (1975) "Hedged Performatives." In: Cole, P. and Morgan,J.L., (eds.) , Syntax and Semantics : Vol. 3 : Speech Acts New York : Academic Press. pp. 187-210.
– Gingiss, P. 1986. "Indirect threats." Word 37:153-58.
– Halliday, M.A.K. (1973) Explorations in the Functions of Language. London: Edward Arnold.
– Hamblin, C.L. (1987) Imperatives. London: Basil Black-Well Ltd.
– Hornby, A.S. (2000) Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English, (6th Ed). Oxford: OUP.
– Jespersen, O. (1954). A Modern English Grammar on Historical Principles.
– Leech, G. (1983) Principles of Pragmatics. London: Longman Group Ltd.
– Leviton, D. (1991) Horrendous Death, Health, and Well-Being. New York: Hemisphere Pub.
– Mifflin, Houghton. 2003. Dictionary of the English Language. Taken from Http://www.thefreedictionary.com/promise, accessed on September 3rd 2016.
– Olekalns, M., & Adair, W. (2013) Handbook of Research on Negotiation. USA: Edward Elgard.
– Palmer, H.E. (1963) A Grammar of English Words. London: Longman.
– Pambudai, Nur Wahyu (2017). An Analysis of Commissive Speech Act Used in the Vow (Pragmatics Study). ENGLISH LETTERS Department Islamic Education and Teacher Training Faculty the State Islamic Institute of Surakarta
– Pearsall, J. (1998). The New Oxford Dictionary of English. Oxford: OUP.
– Rukmanasari, Indah (2012). A PRAGMATIC ANALYSIS OF THE MAIN CHARACTER'S . SPEECH ACTS IN DATE NIGHT MOVIE. Unpublished Thesis. FACULTY OF LANGUAGES AND ARTS YOGYAKARTA STATE UNIVERSITY
– Sami, S. (2015). The differences between threat and promise acts. In International research journal of humanities & social science, 1 (3), p. 46-53.
– Searle J.R (1969). Speech Act: An Essay in the Philosophy of Language. Cambridge. Cambridge University press.
– Trosborg, A. (1995) Interlanguage Pragmatics: Requests, Complaints and Apologies. Berlin: Mouton de Cruyter.
– Walton, D. (2000). Scare Tactics. Dordrecht: Springer.

– Walton, D. (2014). Speech Acts and Indirect Threats in Ad Baculum Arguments: A Reply to Budzynska and Witek. Centre for Research in Reasoning, Argumentationand Rhetoric (CRRAR)
– Wierzbicka, Anna (1987). English Speech Act Verbs: a Semantic Dictionary. Academic Press
– Wunderlich, D. (1979) Foundation of Linguistics, By Lass, R. (trans.) London: CUP.

كەرەستێ ڤەكۆلینێ:

– ئەحمەدێ نالبەند،1997، باغێ كوردا، بەرگێ ئێكێ، كۆمكرن و تویژاندن گە مایی، پێداچوون و ڕاستڤەكرن و سەرپەرشتیا چاپێ رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، چاپا ئێكێ، چاپخانا خەبات، دهۆك.
– ئەحمەدێ نالبەند،1998، باغێ كوردا، بەرگێ دووێ، كۆمكرن و تویژاندن گە مایی، پێداچوون و ڕاستڤەكرن و سەرپەرشتیا چاپێ رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، چاپا ئێكێ، چاپخانا خەبات، دهۆك.
– ئەحمەدێ نالبەند،1998، باغێ كوردا، بەرگێ سێیێ، كۆمكرن و تویژاندن گە مایی، پێداچوون و ڕاستڤەكرن و سەرپەرشتیا چاپێ رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، چاپا ئێكێ، چاپخانا خەبات، دهۆك.
– ئەحمەدێ نالبەند،1998، باغێ كوردا، بەرگێ چارێ، كۆمكرن و تویژاندن گە مایی، پێداچوون و ڕاستڤەكرن و سەرپەرشتیا چاپێ رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، چاپا ئێكێ، چاپخانا خەبات، دهۆك.
– ئەحمەدێ نالبەند،1998، باغێ كوردا، بەرگێ پێنجێ، كۆمكرن و تویژاندن گە مایی، پێداچوون و ڕاستڤەكرن و سەرپەرشتیا چاپێ رشید فندی، اسماعیل بادی، محمد عبدالله، چاپا ئێكێ، چاپخانا خەبات، دهۆك.

فعل الكلام التهديد في لغة الشعر-ديوان (باغێ كوردا) انموذجا

الخلاصة

التهديد فعل مهم من أفعال الكلام، غالبا يستخدم هذا الفعل في أثناء الغضب، كرد فعل من قبل المتكلم. تهدف هذه الدراسة الموسومة ب (فعل الكلام التهديد في لغة الشعر-ديوان (باغێ كوردان) انموذجا الى معرفة كيفية استخدام أنواع التهديد في الديوان المذكور حسب موديل(فريزر و كاوى، هاليداي) مع توضيح و تحديد نسبة الميؤية لكل نوع من أنواع التهديد. الهدف الرئيسي من هذة الدراسة هي معرفة نسب الانواع التهديد المستخدمة في هذا الديوان. تتاَلف الدراسة من مقدمة و فصلين فضلا عن النتائج. يركز الفصل الاول على فعل الكلام التهديد بشكل خاص، مع ذكر بعض افعال الكلام الاخرى المرتبطة بهذا الفعل. مثل(الوعد، التحذير). في حين رصد الفصل الثاني المجال التطبيقي للأنواع التهديد في ديوان المذكور للشاعر الكوردي(أحمد نالبند).

الكلمات الدالة : فعل كلام التهديد، العقوبة الجسدية ، العقوبة النفسية ، قيد على السلوك، التهديد الفارغ، التهديد الجدي ، لغة الشعر.

THE SPEECH ACT OF THREAT IN THE LANGUAGE OF POETRY - (BAGHI KORDAN)'S POETRY COLLECTION AS A SAMPLE

SHERZAD SABRI ALI and LUQMAN FAREEQ SULAIMAN
Dept. of Kurdish Language, College Of Basic Education, University Of Duhok,Kurdistan Rebion -Iraq

ABSTRACT

Threat is an important speech act, often used during anger, as a reaction by the speaker. This study, entitled "The Speech Act of Threat in the Language of Poetry - (Baghi Kordan)'s Poetry Collection as a Sample," aims at knowing how to use the types of threat in the aforementioned poetry collection according to the model of (Fraser and Cowie, Halliday) with clarification and determination of the percentage ratio for each type of threat. The main objective of this study is to know the proportions of the types of threat used in this poetry collection. The study consists of an introduction and two chapters as well as results. The first chapter, entitled "Theory of Speech Acts and the Act of Threat" focuses on the speech act of threat in particular, with mentioning the some other speech acts related to this act, such as promise and warning. Finally, the second chapter monitors the applied field for the types of threat in the aforementioned poetic collection of the Kurdish poet, Ahmad Nalband.

***KEYWORDS*:** the Act of Threat, Physical Punishment, Mental Punishment, Registration on behavior, Empety Threat, Threat Serious, (Violent), the Language of Poetry.